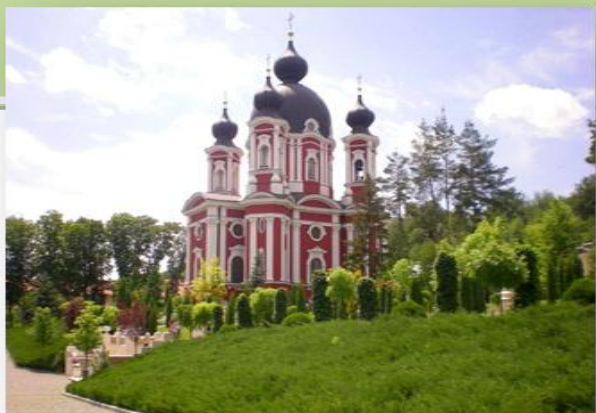

Programul Regional Sectorial în domeniul creșterii atractivității turistice în Regiunea de Dezvoltare Centru

Lucrare elaborată în cadrul
Agenției de Dezvoltare Regională
Centru, 2017

CUPRINS

ACRONIME	2
1. CADRUL CONCEPTUAL AL PROGRAMULUI REGIONAL SECTORIAL (PRS) ÎN DOMENIUL CREȘTERII ATRACTIVITĂȚII TURISTICE	3
1.1 Scopul elaborării PRS.....	3
1.2 Metodologia elaborării PRS.....	3
1.3 Cadrul legal și instituțional al turismului	4
2. ANALIZA SITUAȚIEI CURENTE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR	5
2.1 Date generale referitor la Regiunea de Dezvoltare Centru.....	5
2.1.1 Așezare geografică, populație, suprafață, relief	5
2.1.2 Resurse naturale.....	5
2.2 Analiza atractivității turistice a Regiunii de Dezvoltare Centru.....	7
2.2.1 Resurse turistice naturale	7
2.2.2 Resurse turistice antropice.....	9
3. INFRASTRUCTURA ȘI SERVICIILE TURISTICE EXISTENTE ÎN RD CENTRU	11
4. SITUAȚIA ECONOMICĂ A TURISMULUI ÎN REGIUNEA DE DEZVOLTARE CENTRU	15
4.1 Mediul antreprenorial	15
4.2 Consumul serviciilor turistice de către populație.....	16
5. TURISMUL REGIONAL	18
5.1 Posibilități de cazare și geografia turiștilor străini	18
5.2 Destinații cu potențial de dezvoltare	23
6. ANALIZA SWOT	30
7. PROBLEME ȘI BARIERE ÎN CALEA DEZVOLTĂRII TURISMULUI ÎN REGIUNE	32
8. VIZIUNEA ȘI OBIECTIVELE DEZVOLTĂRII SECTORULUI TURISTIC ÎN REGIUNE	33
Obiectivul 1. Valorificarea și promovarea patrimoniului turistic din RDC	35
Obiectivul 2. Dezvoltarea și amenajarea infrastructurii turistice	36
Obiectivul 3. Facilitarea asocierii în vederea dezvoltării destinațiilor	38
Obiectivul 4. Dezvoltarea produselor turistice, îmbunătățirea marketingului destinațiilor și a sistemelor de vizibilitate turistică	40
Obiectivul 5. Dezvoltarea competențelor resurselor umane pentru industria turistică	41
9. CRITERII DE SELECTARE A PROPUNERILOR DE PROIECTE.....	43
10. SURSE POSIBILE DE FINANȚARE A SECTORULUI TURISTIC	45
11. MONITORIZARE ȘI EVALUARE	47
12. CONCLUZII ȘI SINTEZĂ	48
ANEXE.....	49

ACRONIME

ADR	Agenția de Dezvoltare Regională
APL	Administrația Publică Locală
ATM	Agenția Turismului a Republicii Moldova
BNS	Biroul Național de Statistică
CIC	Cooperare intercomunitară
CNCDR	Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale
CRD	Consiliul Regional pentru Dezvoltare
CPP	Concepte de Proiecte Posibile
DUP	Documentul Unic de Program
FNDR	Fondul Național de Dezvoltare Regională
GIZ	Agenția Germaniei pentru Dezvoltare Internațională
GLRS	Grup de Lucru Regional Sectorial
IMM	Întreprinderi Mici și Mijlocii
MDRC	Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor
ONG	Organizație nonguvernamentală
PIB	Produs Intern Brut
POR	Plan Operațional Regional
PRS	Program Regional Sectorial
RD	Regiune de Dezvoltare
SDR	Strategia de Dezvoltare Regională
SNDR	Strategia Națională de Dezvoltare Regională
SWOT	Puncte tari, puncte slabe, oportunități și amenințări
UE	Uniunea Europeană

1. CADRUL CONCEPTUAL AL PROGRAMULUI REGIONAL SECTORIAL (PRS) ÎN DOMENIUL CREȘTERII ATRACTIVITĂȚII TURISTICE

1.1 Scopul elaborării PRS

Necesitatea unor proiecte bine elaborate, bazate pe politica națională și pe o planificare regională detaliată a sectorului, a determinat importanța dezvoltării programului regional sectorial. Pe parcursul perioadei 2012-2014 Agenția de Dezvoltare Regională (ADR) Centru a definitivat, cu participarea activă a organizațiilor internaționale, experților în domenii, reprezentanților Administrațiilor Publice Locale (APL) și ministerelor de resort, 4 documente de planificare regională în 4 domenii de intervenție: Managementul Deșeurilor Solide (MDS), Eficiența Energetică în clădirile publice (EE), Aprovizionare cu Apă și Canalizare (AAC), Drumuri Regionale și Locale (DRL). În cadrul planificării sectoriale a fost propus un algoritm de identificare a conceptelor de proiecte posibile (CPP), care ulterior vor fi dezvoltate în proiecte viabile pentru finanțare.

Programul Regional Sectorial reprezintă un instrument operațional în planificarea regională, cu menirea de a spori capacitatea APL-urilor în elaborarea proiectelor regionale durabile și de a crea condiții pentru dezvoltarea fluxului de proiecte în domeniul turismului, care încorporează necesitățile de dezvoltare a sectorului vizat în Regiunea de Dezvoltare Centru, respectându-se conformitatea acestuia cu politicile sectoriale, practicile existente și cadrul strategic relevant.

Totodată, programul dat propune o abordare clară și realistă pentru îmbunătățirea sectorului turistic. Activitățile din cadrul PRS în domeniul turismului se vor axa pe consolidarea procesului de planificare și programare sectorială la nivel regional, în vederea creării unui sistem regional de identificare a unor concepte de proiecte posibile prioritare cu potențial maxim de stimulare a atractivității turistice a regiunii.

Turismul în RM este considerat ca fiind unul din domeniile prioritare ale economiei naționale. Fiind un sector de prestare servicii, turismul contribuie la dezvoltarea economiei prin acumularea de capital în cadrul a cca 12 tipuri de activități specifice ramurii, atrăgând în activitatea sa cca 20 de ramuri conexe cu cca 140 de servicii aferente sectorului turismului: alimentație publică, transport, producere și comercializare de mărfuri, echipamente, suvenire, activități culturale, sportive, de agrement, servicii medicale etc.

1.2 Metodologia elaborării PRS

Programul dat a fost elaborat în baza unei abordări participative, bazate pe deciziile reprezentanților grupului de lucru, format sub egida ADR Centru. Grupul de lucru regional sectorial (GLRS) include reprezentanți din fiecare raion din RD Centru, reprezentanți ai Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor (MDRC), Agenției Turismului a Moldovei (ATM), ONG, agenți economici, experți naționali. Procesul de planificare regională sectorială desfășurat în regiunea de dezvoltare Centru, poate fi caracterizat prin următoarele:

- Asigurarea elaborării și consultării programului s-a efectuat în cadrul atelierelor de lucru, la care au fost prezentate și discutate toate informațiile, analizele și recomandările cu privire la planificarea în sectorul respectiv;
- Elaborarea documentului în câteva etape, asigurând un echilibru dintre obiectivele naționale în domeniu, necesitățile locale și regionale, inițiativele din teritoriu și consultarea părților interesate;

- Colectarea datelor din toate raioanele din RD Centru. Această informație include date demografice și economice, date despre atracțiile turistice, date despre aspectele tehnice, financiare și organizatorice ale atracțiilor turistice, date privind inițiativele planificate, precum și proiectele curente finanțate din diverse surse etc.;
- Revizuirea opțiunilor pentru asocierea în destinații turistice (zone turistice) în scopul consolidării capacităților;
- Elaborarea unui portofoliu de proiecte.

Elaborarea prezentului program regional a fost susținută de către toate părțile interesate, reprezentate în grupul regional de lucru pentru sectorul turistic, care au participat la o serie de ateliere organizate în acest scop pe parcursul anului 2016.

1.3 Cadrul legal și instituțional al turismului

Sectorul turismului în Republica Moldova este reglementat de o serie de legi, acte guvernamentale și ale documente de politici publice, inclusiv:

- Legea nr. 352-XVI din 24 noiembrie 2006 cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova reglementează raporturile juridice ce țin de elaborarea și promovarea politicii de stat în domeniul turismului, organizarea și coordonarea activității turistice și a activității de întreprinzător în domeniul turismului, formele de turism, crearea și activitatea zonelor turistice naționale, stabilește cerințele privind calitatea serviciilor turistice și asigurarea securității turiștilor, precum și principiile de colaborare internațională în domeniul turismului;
- Legea nr. 451-XV din 30 iulie 2001 privind reglementarea prin licențiere a activității de întreprinzător stabilește genurile de activitate supuse reglementării prin licențiere, inclusiv activitatea de turism;
- Legea nr. 200 din 16 iulie 2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova reglementează intrarea, aflarea și ieșirea străinilor pe/de pe teritoriul Republicii Moldova și vizează turismul receptor;
- Hotărârea Guvernului nr. 1470 din 27 decembrie 2001 „Cu privire la introducerea contractului turistic, voucherului turistic și a fișei de evidență statistică a circulației turiștilor la frontiera Republicii Moldova” conține prevederi cu privire la contractul turistic, voucherul turistic și fișa de evidență statistică a circulației turiștilor la frontiera Republicii Moldova;
- Hotărârea Guvernului nr. 643 din 27 mai 2003 „Cu privire la aprobarea Normelor metodologice și criteriilor de clasificare a structurilor de primire turistică cu funcțiuni de cazare și de servire a mesei”;
- Strategia „Turism 2020”;
- Strategia națională de dezvoltare regională pentru anii 2013-2015, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 685 din 4 septembrie 2013 pentru implementarea căreia a fost elaborat Documentul Unic de Program pentru anii 2013-2015, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 933 din 18 decembrie 2012, care conține 11 proiecte în domeniul turismului, ce vor fi finanțate din Fondul național pentru dezvoltare regională.

2. ANALIZA SITUAȚIEI CURENTE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR

2.1 Date generale referitor la Regiunea de Dezvoltare Centru

2.1.1 Așezare geografică, populație, suprafață, relief

Așezare geografică. Regiunea de Dezvoltare Centru este situată în partea centrală a Republicii Moldova, mărginindu-se cu 4 regiuni de dezvoltare din țară: Nord, Sud, Transnistria (partea de est) și mun. Chișinău, precum și cu Regiunea de dezvoltare Nord-Est din România (partea de vest). RD Centru este regiunea cu cea mai mare suprafață și populație din cele 6 regiuni de dezvoltare ale Republicii Moldova. Suprafața regiunii este de 10.734,5 km², ceea ce constituie aproximativ 31% din suprafața totală a țării. Populația prezentă a Regiunii de Dezvoltare Centru constituie 1 023 000¹ persoane (2016). Procentual, populația regiunii reprezintă 30,4% din populația R. Moldova, urmată de mun. Chișinău (23,1%), RD Nord (27,8%), RD Sud (14,9%) și UTA Găgăuzia (4,5%). Populația urbană a RD Centru reprezintă cca. 19,3%.

Organizare teritorială și populație. RD Centru include 13 raioane: Anenii Noi, Călărași, Criuleni, Dubăsari, Hîncești, Ialoveni, Nisporeni, Orhei, Rezina, Strășeni, Șoldănești, Telenești, Ungheni, fiind regiunea cu cele mai multe unități teritorial-administrative de nivelul doi. În RD Centru sînt 344 UTA de nivel 1.

Relief. Regiunea cuprinde mai multe forme de relief. Cea mai mare parte a teritoriului regiunii este ocupată de Podișul Moldovei. În afară de podișuri, există dealuri și cîmpii, înălțimea medie ale cărora variază între 200 și 250 m deasupra nivelului mării. Cel mai înalt vîrf din Republica Moldova, dealul Bălănești, este situat în RD Centru, avînd 429,5 m.

2.1.2 Resurse naturale

Clima. Clima în RD Centru este moderat continentală. Precipitațiile medii anuale variază între 500 și 700 mm, iar în ultimii ani se înregistrează sporirea variabilității generale a climei, însoțită de majorarea evidentă a frecvenței fenomenelor climaterice de risc. Temperatura medie a aerului este de 9°C, temperatura minimă absolută în luna ianuarie este de -25 la -27°C, iar maximul lunii iulie este de 39-40°C. Perioada de iarnă este scurtă și cu puțină zăpadă, iar vara este lungă, caldă și cu precipitații limitate care, de obicei, cad în perioada caldă a anului în formă de ploi torențiale de scurtă durată. Pe lîngă perioada îndelungată caldă a anului, iarna blîndă, abundența de căldură și lumină, sînt și fenomene de secetă. Abundența zilelor cu soare oferă o perspectivă benefică de dezvoltare a surselor alternative de energie în regiune, în special a energiei solare, cu oportunități de reducere a cantității surselor tradiționale și a mijloacelor financiare alocate pentru acestea.

Flora și fauna. RD Centru se caracterizează prin cel mai bogat fond forestier din țară, reprezentat de Codrii Moldovei și alte suprafețe de teren forestier (perdele forestiere de protecție a cîmpurilor agricole, drumurilor, rîurilor și bazinelor acvatice etc.). Actualmente, terenul forestier constituie 20,8% din suprafața regiunii (12,4% media pe țară) și 52,9% din terenurile forestiere din țară. Cele mai mari suprafețe de păduri se află pe teritoriul raioanelor Hîncești, Strășeni și Călărași. Majoritatea suprafețelor silvice au drept destinație protecția terenurilor agricole, de recreere sau de conservare.

Speciile de arbori și arbuști care cresc în pădurile din regiune pot fi folosite în cantități limitate, ca materie primă preponderent pentru confecționarea articolelor din artizanat de dimensiuni mici.

Fauna silvică a regiunii este relativ bine păstrată, fiind reprezentată de mistrețul sălbatic, bursucul, nevăstuica, vulpea roșcată, pisica sălbatică. Mai rar se întîlnesc elani, cerbi, jderi, căprioare. Dintre rozătoare aici găsim ondatra, veverița,

¹ <http://statbank.statistica.md/>

hîrciogul de pădure, iepurele alb și altele. Din păsări se întîlnesc mierla, porumbelul de pădure, gaița, cinteza, vulturul, potîrnichea, prepelița, bîțlanul, cocostîrcul, etc².

RD Centru dispune de **arii naturale protejate** de stat și suprafața acestora constituie circa 25% din fondul ariilor naturale protejate de stat al țării. Cea mai mare suprafață (23655 ha) revine celor 3 rezervații științifice: „Codri”, „Iagorlîc” și „Plaiul Fagului”, care constituie 54% din suprafața ariilor naturale protejate de stat din Regiune. O suprafață semnificativă, de circa 33%, ocupă și rezervațiile peisajere. Un rol considerabil în asigurarea conservării diversității biologice în RD Centru revine Parcului Național „Orhei”. Acesta se întinde pe o suprafață de cca 33792 ha, în hotarele administrativ-teritoriale ale raioanelor Orhei, Strășeni, Călărași și Criuleni și este constituit în scopul conservării speciilor de plante și animale sălbatice, elementelor și formațiunilor cu valoare ecologică, științifică, recreațională și culturală deosebită, care există în această zonă.

Rețeaua hidrologică. Condițiile geologice și climatice au favorizat dezvoltarea unei rețele hidrografice destul de dense în regiune, formată din râuri și râulețe cu debite mici, dar foarte variabile în timp.

În prezent, unele localități din Regiunea Centru sînt alimentate cu apă de suprafață din bazinul a două râuri – Prut și Nistru, împreună cu afluenții lor.

Resurse minerale utile. În RD Centru există zăcăminte de minerale utile pentru producerea materialelor de construcție – rocile carbonatate: calcar, marnă, materie primă argiloasă, nisipuri, formațiuni de nisip și pietriș, diatomit și tripoli. Zăcăminte de piatră calcaroasă se găsesc în apropierea satelor Brănești, Morovaia, Jeloboc din raionul Orhei. Zona Centru este bogată în roci carbonatate și calcar, care își găsește o aplicare largă în construcție, cît și în calitate de suplimente în hrana pentru vite și păsări. Pe lîngă mineralele carbonatate, în regiune sînt dezvoltate zăcămintele de argilă, argilă nisipoasă, folosite drept materie primă pentru producerea de cărămizi.

În regiune există cel puțin 16 zăcăminte de ape minerale, multe dintre ele fiind și potabile, care se îmbuteliază și se comercializează pentru uz alimentar. Cele mai cunoscute rezerve de apă minerală sînt în Varnița, Hîrjăuca și Mănăstirea Hîncu.

²Dezvoltarea durabilă a Regiunii de Dezvoltare Centru: factori de mediu și contribuții. Culegere de articole. Chișinău: BonsOffices, 2014, p. 40

2.2 Analiza atractivității turistice a Regiunii de Dezvoltare Centru

Potențialul turistic al RDC este variat și valoros din punct de vedere cognitiv și suficient pentru a motiva călătoriile în destinațiile de aici. Atracțiile sînt expresive și crează o imagine clară și persistentă a regiunii drept o zonă de codru cu localități vechi și multe mănăstiri medievale. Tradiția vitivinicolă din regiune este edificatoare pentru diferite activități locale gospodărești și economice.

Totodată proximitatea cu municipiul Chișinău, Aeroportul Internațional, conexiunea directă cu toate regiunile Republicii Moldova, dar și accesul direct la principalele puncte de intrare în țară, favorizează mobilitatea turistică pe teritoriul regiunii. Infrastructura rutieră relativ bună a drumurilor naționale, convergența tuturor traseelor turistice naționale și prezența unor destinații notorii (Orhei, Călărași, Hîncești, etc), fac din RD Centru un areal vizitat și ospitalier anul în jur. Toate acestea oferă oportunități mari pentru dezvoltarea turismului în RD Centru.

2.2.1 Resurse turistice naturale

Fondul ariilor naturale protejate de stat constituie unul dintre principalele elemente, care prin atracția lor sînt capabile să orienteze fluxul de turiști și alți vizitatori spre localitățile moldave. Cu precădere în localitățile rurale, deoarece în preajma lor sînt amplasate marea majoritate a obiectelor cu valoare turistică din fondul zonelor naturale. Astfel sînt puse în valoare anumite arii protejate scoase din circuitul agricol sau al altor activități gospodărești, unde sînt încurajate practicile nonpoluante și turismul. Iar de aceasta profită comunitățile locale în raza cărora se găsesc aceste resurse naturale. Se obține o utilizare durabilă a potențialului turistic natural, capabil să atragă noi turiști.

Legea privind fondul ariilor naturale protejate de stat instituie un sistem complex de arii naturale. Potrivit acesteia în Republica Moldova sînt luate sub protecție de stat 12 categorii de zone naturale protejate (suprafața totală 66,5 mii ha), din care fac parte 178 de diverse tipuri de rezervații, 130 monumente ale naturii și 433 arbori seculari. Opt tipuri dintre ariile protejate corespund clasificării Uniunii Internaționale de Conservare a Naturii, iar patru categorii sînt de interes național (grădina botanică, grădina dendrologică, monument de arhitectură peisajeră, grădina zoologică). Printre cele mai reprezentative în RD Centru sînt: rezervația științifică “Codrii” (5172 ha), rezervația științifică “Plaiul Fagului” (5642 ha), rezervația peisajeră “Trebujeni” (500 ha), rezervația peisajistică “Pădurea Hîrbovăț” (2218 ha), rezervația peisajeră “Căpriana-Scoreni” (1762 ha) etc.

Din cele relatate anterior, **rezervațiile științifice** reprezintă teritorii pe care se efectuează prioritar protecția mediului, efectuarea de cercetări științifice, educarea și instruirea ecologică a populației, dar în același timp reprezintă niște atracții motivatoare substanțiale pentru circulația turistică. Acestea au statut de instituție de cercetări științifice și activează în baza unui regulament special. În Moldova la ora actuală sînt 5 rezervații științifice (3 fiind în RD Centru), care cuprind suprafețe importante (între 1000 și 6000 ha) din landsafturile reprezentative ale țării. Rezervația științifică are statut de persoană juridică, este o instituție științifică și are gradul cel mai înalt de protecție. Astfel teritoriul acesteia este împărțit în 3 subzone, unde activitățile gospodărești sînt totalmente sau parțial interzise. Legislația în vigoare încurajează, cu acceptul administrației rezervației, crearea traseelor excursioniste locale, iar în anumite condiții și camparea turiștilor în structuri speciale. Sînt interzise orice forme de turism neorganizat. Reprezentative în RD Centru sînt: (i) prima rezervație protejată de stat în preajma localității Lozova (1971, rn. Strășeni) numită “Codrii” și cunoscută azi prin realizările sale de reaclimatizare a diferitor specii (cerbi nobili, cerbi pătați etc.), muzeul naturii și cercetările fenologice; (ii) rezervația “Plaiul fagului” este o pădure specifică de fagi cu un microclimat deosebit; (iii) și “Iagorlîc” (Goian, rn. Dubăsari) în zona Nistrului mediu. Suprafața rezervațiilor științifice este de 29% din totalul ariilor naturale protejate de stat și sînt gestionate în exclusivitate de Autoritatea națională de mediu.

Rezervațiile naturale sînt spații naturale valorificate intens în turismul internațional. Acestea constituie valoroase resurse naturale din punct de vedere științific și sînt destinate păstrării și restabilirii unui sau mai multor componente ale naturii pentru menținerea echilibrului ecologic. Se administrează în scopul conservării biodiversității prin ameliorarea condițiilor de habitat și asigurarea integrității și continuității speciilor floristice și faunistice. Pe întreg teritoriul țării sînt repartizate dispersat 63 de rezervații naturale. Ele reprezintă suprafețe ocupate de anumite specii de floră și faună, care prin valoarea lor științifică și estetică necesită protecție. Administrația publică locală este

responsabilă de respectarea regulamentului rezervației naturale și ale altor rezervații specificate mai jos, care se găsește în raza teritoriului subordonat. Legislația în vigoare încurajează odihna, recrearea și turismul în locuri special amenajate (cu implicarea antreprenorilor locali) și interzice manifestările de turism neorganizat). Rezervațiile naturale din țară (cu 12% din suprafața totală a fondului ariilor naturale protejate) sînt aproape în totalitate gestionate de AS „Moldsilva” și se clasifică în 3 categorii: (i) 51 silvice (5001 ha), exemplu: Rosoșeni, Sadova, Sărata Galbenă etc.; (ii) 9 de plante medicinale (2796 ha), exemplu: Logănești, Sărata Galbenă, etc.; (iii) 3 mixte (212ha).

Rezervațiile peisagistice reprezintă teritorii naturale delimitate cu scopul armonizării relațiilor dintre om și natură, conservării peisajelor geografice pentru generația actuală și generațiile viitoare. În țară sînt 41 de rezervații peisagiste, cea mai mare fiind “Pădurea din Hîncești” cu o suprafață comparabilă cu rezervația “Codrii”. Peisaje reprezentative se găsesc în “Pădurea Hîrbovăț”, complexul geopaleontologic din Valea seacă “Tamașlîc”, Trebujeni, Saharna, Țîpova, Căpriana ș.a., majoritatea fiind accesibile ofertelor turistice și excursioniste. Rezervațiile peisajere ocupă jumătate din fondul ariilor protejate de stat și sînt aproape în totalitate gestionate de AS „Moldsilva”.

Ariile cu management multifuncțional constituie suprafețe terestre și/sau acvatice în care, concomitent cu conservarea resurselor de apă și pășunilor, se practică turismul reglementat. Sub această denumire se subînțeleg sectoarele reprezentative cu diversă vegetație tipică anumitor zone geografice ale Moldovei.

Sînt rezervate 32 asemenea arii: (i) 5 sectoare reprezentative cu vegetație de stepă (148 ha); (ii) 25 sectoare reprezentative cu vegetație de luncă (674,7 ha): exemplu: în perimetrul rezervației “Codrii”; (iii) 2 sisteme de perdele forestiere (207,7 ha). Actualmente formațiunile ierboase de stepă și de luncă ocupă 348,8 mii ha, ceea ce constituie 11,3% din teritoriul țării. Aici au fost evidențiate 790 specii de plante vasculare din 165 asociații ierboase atribuite la 30 formațiuni, ceea ce constituie un valoros potențial turistic excursionist.

Monumentele naturale reprezintă de regulă obiecte izolate interesante pentru vizitele turistice, dar care sînt repartizate dispers pe întreg teritoriul țării și a RD Centru. Sub protecție de stat sînt luate circa 130 de obiecte, 47 fiind gestionate de întreprinderi agricole și 34 de primării. Proveniența acestora poate fi diferită: de la stînci și peșteri la izvoare și plante separate aparte. În aspect turistic interesează monumentele, care prin valoarea lor pot atrage turiștii ca fiind reprezentative anumitor localități sau zone turistice: (i) 87 monumente naturale geologice și paleontologice (2681,8 ha), de exemplu – situl Calfa ș.a; (ii) 31 monumente naturale hidrologice (99,8 ha), care includ marea majoritate a izvoarelor cu apă minerală (“Izvorul Tinereții” la Hîrjauca, “Izvorul Putna” la Onițcani etc.) sau cu debit mare (Jeloboc, Bursuc ș.a.); 13 monumente naturale botanice de sectoare reprezentative cu vegetație silvică (125.2 ha), de exemplu: Pădurea de plop din Dubăsarii Vechi.

Monumente de arhitectură peisajeră ocupă suprafețe terestre și/sau acvatice în limitele cărora au fost create, în mod artificial, colecții de arbori și arbuști, specii de plante autohtone și exotice, combinate în diverse modele scenice conferă teritoriului respectiv un aspect deosebit de atractiv. Categoria monumentelor de arhitectură peisajeră include următoarele obiecte și ansambluri de obiecte: parcuri vechi, parcuri silvice, alei și grădini. Acestea au valoare istorică, culturală, științifică, estetică, economică, și recreativă, reprezintă mărturii ale evoluției peisajere și dezvoltării spirituale și sociale, fac parte din patrimoniul cultural și natural și sînt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat. Din cele peste 50 de parcuri și alei vechi din țară sub protecție sînt luate 20 în componența monumentelor de arhitectură peisajeră, 6 fiind gestionate de întreprinderi agricole și 3 de primării. De regulă parcurile erau amenajate în preajma conacelor boierești sau reședințelor de vară. Pe lîngă colecțiile de arbori și arbuști caracteristice epocii, parcurile în Moldova combinau mai multe stiluri cunoscute în Europa. Exemple reprezentative în RD Centru sînt la Hîrbovăț, Hîncești etc, care fac parte din traseele turistice naționale.

Totodată în Republica Moldova sînt proiecte de lansare a unor parcuri naționale (Orhei, Prutul de Mijloc) și unei rezervații biosferice (“Codrii” la Lozova). Acest tip de arii naturale protejate de stat constituie formele cele mai des utilizate în străinătate pentru turism.

2.2.2 Resurse turistice antropice

Resurse turistice antropice în Republica Moldova și RD Centru sînt la fel de numeroase și diverse ca și cele naturale, însă la fel de ineficient valorificate în activități economice. Savanții atestă că în teritoriul dintre Nistru și Prut s-au perindat mai multe civilizații, culturi și popoare. Sînt 500 de mii de ani de cînd se atestă aici prezența omului, care pe parcursul evoluțiilor diferitor civilizații a lăsat un număr important de mărturii valoroase. Acestea astăzi au căpătat o altă dimensiune - de valoare turistică. Astfel în perimetrul localităților din Moldova au fost atestate cîteva mii de stațiuni preistorice, circa 400 seliști tripoliene (~ 5-6 mii de ani în urmă), circa 50 grădiști fortificate antice, circa 500 seliști medievale timpurii, numeroase cetăți medievale din pămînt, 6 cetăți medievale din piatră (în diferite stadii de conservare), circa 200 monumente de arhitectură protejate de stat, printre acestea: școli, case nobiliare, biserici, ansambluri și complexe istorice, circa 30 mănăstiri ortodoxe, muzee, teatre, formațiuni folclorice etc. Mulți oaspeți, care ne vizitează rămîn impresionați de cele văzute în Moldova și apreciază teritoriul ei drept "un adevărat muzeu sub cerul liber".

Activitățile de investigare și valorificare a monumentelor de istorie și cultură încep încă la înc. sec.XX. Mai tîrziu acestea devin obiecte de cercetare a savanților Academiei de Știință a Moldovei. Concomitent cele mai reprezentative obiecte de istorie și cultură sînt incluse în traseele excursioniste ale agențiile de turism. După obținerea independenței Republicii Moldova se reactualizează Registrul obiectelor naționale și locale ocrotite de stat, care în prezent conține cca. 15 mii de obiecte, inclusiv 5698 monumente protejate de stat. Patrimoniul cultural mobil, inclusiv o importantă parte a patrimoniului istoric și arhiologic, se păstrează în muzee (naționale, locale), care cuprind în colecțiile lor 673141 piese de patrimoniu și dispun de 20,3 mii m.p. de spațiu expozițional. O bună parte din aceste obiecte sînt recomandate de a fi incluse în circuitul turistic național: monumente de arheologie, obiecte de arhitectură religioasă, cetăți medievale, piese de arhitectură civilă, monumente de istorie, monumente de arhitectură industrială rurală.

Registrul **monumentelor de arheologie** din Republica Moldova conține 7368 monumente. Monumente de arheologie se consideră: stațiunile preistorice, vetrele fostelor sate sau seliștile, cetățuile sau horodiștile, orașele medievale, valuri de pămînt, cimitire, movile funerare, comorile. Interes turistic reprezintă toate monumentele de arheologie care conservează vestigii originale bine păstrate și care pot fi vizitate de turiști. O parte din aceste obiecte fac parte din oferta excursionistă a unor muzee și agenții de turism pe teritoriul RD Centru.

- a) Vestigii preistorice. S-au descoperit și au fost cercetate cîteva mii de stațiuni ale oamenilor preistorici fie în peșteri, fie în teren liber. Exemplu: Trebujeni ș.a.
- b) Monumente ale antichității. Perioada antică a lăsat o moștenire impresionantă în așezările diferitor popoare sedentare sau migratoare. Localitățile acestora fortificate sînt numite *cetățui* (în jur de 30 de cetăți din pămînt din secolele V-III î.e.n. sînt de 3 tipuri: (i) cetăți de promontoriu, de exemplu la Saharna, Țîpova, Butuceni ș.a.; (ii) cetăți inelare; exemplu: Pojăreni, Stolniceni ș.a.; (iii) cetăți dreptunghiulare; exemplu: Hansca), celelalte cca. 100 de tip sătesc nefortificate – *seliști*.

Monumentele de arhitectură ale unei localități sau zone constituie cartea de vizită, care mobilizează vizitatorii spre destinația turistică. Monumentele de arhitectură în dependență de funcționalitatea lor se împart în 9 grupuri: urbane, locative, civile, religioase, fortificații defensive, instalații tehnice populare, peisagistică, ansambluri arhitecturale, construcții de ambianță. Pentru activități turistice din cele cca. 700 obiecte sînt reprezentative următoarele categorii de monumente de arhitectură: (i) cetățile medievale, (ii) monumentele de arhitectură locativă, (iii) monumentele de arhitectură civilă, (iv) monumentele de cult și complexe monahale, (v) monumentele economice și construcțiile ingineresti. Pot fi recomandate:

- 1. **Cetăți** medievale: a) din pămînt (Lucașeuca, Costești ș.a.), din piatră (Tighina, iar dintre cele distruse - la Orheiul Vechi).
- 2. Monumente de arhitectură **locativă**: palatele, conacele, reședințele nobililor basarabeni sînt păstrate începînd cu sec. XIX. Aceste monumente prezintă interes pentru excursii, deoarece reflectă influența și evoluția diferitor stiluri în teritoriu. În structura caselor de locuit se respectă în linii mari tradiția construcțiilor perfect adaptate la condițiile

naturale locale. În interior, pe lîngă cămară și tindă, casa tradițională este dotată cu o odaie pentru oaspeți – “Casa Mare”. Urmează tipuri de case, care prin poziția, stilul, materialele utilizate în construcție, decor ș.a. sînt reprezentative pentru satele Moldovei: a) case rupestre în componența complexelor monahale la Țîpova, Orhei Vechi, Saharna; b) case țărănești tradiționale sînt pretutindeni în satele Moldovei. Cele din zona Orheiului se impun prin decorul bogat din flori de piatră, cele din Codri – prin coloanele decorate frumos din lemn, etc.; c) case nobiliare construite în sec. XIX-XX cu respectarea anumitor stiluri de arhitectură similar reședințelor rurale ale aristocrațiilor europeni (Ivancea, Dolna, Donici, Hîncești ș.a.). Unele asemenea case sînt transformate în muzee, în special în cele, unde s-au născut și au trăit personalități (Z. Rally, ș.a.). Pentru activități turistice cognitive sînt cca. 25 astfel de obiecte incluse în trasee excursioniste promovate de muzee și agenții turistice.

3. Monumente de arhitectură **civilă**. Clădiri cu destinație civilă anterioare sec. XIX în Republica Moldova nu sînt. Un număr de edificii din localitățile țării au fost înălțate de comunitate și au o vastă tipologie și menire socială: (i) spitale sătești (Stolniceni ș.a.); (ii) construcții rutiere de adăpostit, mas și mesit (han, ratoș, făgădău); (v) muzee în sate (unele case nobiliare au fost reorganizate în muzee de etnografie și istorie a ținutului, de exemplu: Ivancea, Dolna, ș.a.); (vi) teatre sătești (etnofolclorice etc.); (vii) edificii administrative (primării sătești, etc.); (viii) forme de arhitectură mică (crucifixe, fîntîni bogat decorate etc.).

4. Monumente **de cult** și complexe monahale. Marea majoritate a lăcașelor de cult sînt ortodoxe, însă pe teritoriul actualei Republici Moldova au existat edificii ce au aparținut diferitor confesiuni religioase (cel mai vechi este sanctuarul geto-dacic de formă crucială din sec. III – II î.e.n. descoperit în Orheiul Vechi, iar în perioada dominației otomane au existat și lăcașe musulmane). Bisericele și lăcașele de cult creștine au apărut pe teritoriul dintre Nistru și Prut din primele secole ale evului mediu, înainte de întemeierea statul feudal Moldova. Pînă în prezent aceste lăcașe s-au păstrat în schiturile rupestre (Țîpova, Saharna, Orheiul Vechi, atribuite de savanți perioadei dintre secolele IX-XVI). În Registrul monumentelor ocrotite de stat sînt înscrise 891 edificii ecleziastice. În localitățile rurale pe parcursul întregii perioade medievale au existat biserici din lemn (la început asemănătoare caselor țărănești, apoi stilizate potrivit necesităților canonice). Dintre cele circa 30 păstrate pînă azi, 12 sînt protejate ca monumente de arhitectură religioasă în s. Horodiște r. Călărași, Palanca, Cotul Morii ș.a. Mai recente, însă de o diversitate mai mare sînt bisericile din piatră (tip casă țărănească; tip navă –Coșernița; vechi moldovenești –Orhei; arhitectură rus-bizantină; stilizate – Ungheni; în stilul romantismului național; ale altor confesiuni religioase etc.). S-a conservat aproximativ 40 mănăstiri în țară, unele vechi din secolele XV-XVII (exemplu: Vărzărești, Căpriana, Țîpova, Saharna, Orhei Vechi, Hîncu, Hîrjauca, Hirova, Hîrbovăț ș.a.).

5. Monumente **economice** și construcții **ingineresti**. În această categorie sînt incluse cartierele istorico-culturale cu menire economică și industriale, fabricile, manufacturile, atelierele, morile, depozitele, oloinițele etc. Uneori principalele obiecte dintr-o localitate rurală sînt edificiile sau structurile implicate în procese tehnologice curente, care funcționează în economia națională. Deseori anume aceste monumente devin ținta vizitatorilor, de exemplu: celebrele beciuri sau vinării subterane de la Cricova, Cojușna, Mileștii Mici ș.a., fabrici cu renume și Zonele Economice Libere (Ungheni ș.a.). De remarcat cartierul industrial de la vinăria Romanești (anii 80 ai sec. XX), Moara veche (Lăpușna, mijl.sec.XIX), mori (Mileștii Mici), pivnițe și magazine vechi (Orheiul vechi), poduri boltite etc. În plan local, multe structuri economice cu tradiții pot fi amenajate pentru vizite, degustații, documentare etc.

3. INFRASTRUCTURA ȘI SERVICIILE TURISTICE EXISTENTE ÎN RD CENTRU

Infrastructura turistică constituie o totalitate de forme sau tipuri de construcții necesare pentru comunicarea unei zone turistice cu alte zone, a căror existență este necesară înaintea dar și în timpul desfășurării activității turistice propriu zisă. Tradițional, infrastructura turistică este determinată de rețelele de: (i) trasee turistice, (ii) stațiuni turistice, (iii) zone turistice, (iv) transport turistic specializat, (v) plaje, (vi) complexe pentru deservirea turiștilor etc. De remarcat că un număr important de structuri de deservire a turiștilor pentru a spori eficiența se unesc în rețele sau lanțuri cu un sistem bine pus la punct de gestionare corporativă cu relații puternic tehnologizate. În Republica Moldova asemenea rețele se află în fază de constituire. Astfel, agențiile de turism au elaborat un sistem din 20 trasee turistice naționale, 7 dintre care sînt parte a unui program național “Drumul vinului”, iar guvernul a instituit printr-o hotărîre un sistem național de zone de agrement și odihnă aferente bazinelor acvatice. În prezent este în dezvoltare o rețea de structuri de cazare și alimentare în mediul rural. Asemenea sisteme de gestionare de regie o au muzeele și parțial unitățile de organizare a evenimentelor (teatrele, complexe sportive ș.a.).

Principalele trasee turistice și excursioniste naționale în funcție de numărul de solicitări pot fi grupate în următoarele: (i) circuite muzeale, (ii) trasee viti-vinicole, (iii) vizite a mănăstirilor, (iv) vizite ale rezervațiilor naturale, (v) vizite în locuri istorice și comemorative, (vi) trasee de recreere în zone de odihnă, (vii) trasee combinate.

Circuitele muzeale sînt tradiționale în oferta agențiilor de turism. De regulă, aceste trasee se împart în cele orășenești și în cele ce țin de locurile legate de anumite personalități marcante (sau în variante combinate). În oferta agențiilor de turism naționale sînt 4 circuite muzeale în RD Centru, care includ (în afară de Chișinău și de 21 de localități rurale) 8 muzee, case muzeale și muzee sub cerul liber, 3 mănăstiri și biserici importante precum și 18 alte atracții turistice.

Structura circuitelor muzeale incluse în oferta agențiilor de turism naționale

Traseu	Localități incluse	Muzee	Case muzeale	Muzee sub cerul liber	Mănăstiri, biserici	Alte
“Orheiul Vechi”	6	2	-	1	2	10
“La baștina fabulistului A. Donici”	4	-	1	-	1	2
“A.Pușkin în Moldova”	7	-	2	-	-	4
“Castelul Manuc Bei”	4	1	1	-	-	2
Total	21	3	4	1	3	18

Sursa: Date statistice, Asociația de dezvoltare a turismului în Moldova

Trasee viti-vinicole. Republica Moldova este printre primele 15 țări exportatoare de vin în lume, cu aproximativ 3,1% din exportul mondial de vinuri și 2,3% din podgoriile mapamondului. Fiecare al patrulea dolar cîștigat din exporturile țării se datorează vinului, ceea ce constituie aproximativ 9% din PIB, iar în structura veniturilor bugetului consolidat al țării – cca. 15%. Producția întreprinderilor vinicole moldovenești este comercializată pe piețele a peste 30 de țări ale lumii (Belorusia, Ucraina, Federația Rusă, SUA, Canada, Germania, Marea Britanie dețin mai mult de 80% din exporturile de produse alcoolice moldovenești).

Condițiile economiei de piață impune rigori severe de lansare a produselor turismului vitivinicol. Asemenea produse, care s-au lansat cu succes pe piețele turistice internaționale, pot fi și în Moldova: zone turistice vinicole (vinării, muzee, centre de degustație și asistență informativă, vinoteci), sate vinicole (după modelul satelor de vacanță), trasee vinicole (locale, naționale, practicarea activităților agricole), evenimente vitivinicole (festivaluri de vin, participarea la evenimente locale, spectacole tematice, concursuri) etc. Unele au o prezență recentă și pe piața turistică a Moldovei (Festivalul vinului, trasee naționale promovate de agențiile de turism etc.). Problemele specifice turismului vitivinicol însă sînt comune: reorientarea potențialului de marketing spre piețele turistice, formarea unei viziuni și strategii clare de atragere a fluxurilor turistice naționale și internaționale, crearea unui sistem atractiv de deservire a turiștilor la întreprindere, utilizarea potențialului gospodăriilor producătoare de struguri, elaborarea planurilor de afaceri eficiente pentru extinderea afacerilor vitivinicole în domeniul turismului.

Programul național “Drumul vinului în Moldova” (hotărîrea Guvernului RM nr.554 din 2004) a instituit un cadru regulatoriu privind activitatea în domeniul turismului viti-vinicol și a promovat 7 trasee turistice prin toate regiunile vinicole ale țării. Pentru RD Centru acestea pornesc din capitală și includ 3 trasee cu 15 vinării, 8 arii naturale protejate, 21 mănăstiri și 17 muzee de pe teritoriul regiunii. În prezent aceste trasee sînt prezente în ofertele turistice în formă parțială și separat, în funcție de preferințele clienților agențiilor de turism și structurilor de cazare naționale.

Structura traseelor turistice incluse în “Drumul vinului din Moldova”

Traseu	Vinării	Arii naturale protejate	Mănăstiri, biserici	Muzee, cetăți, mon. Istorice	Centre meșteșugărești	Stațiuni balneo
“Orheiul Vechi”	5	1	10	11	-	-
“Codrii Moldovei”	5	5	7	1	3	1
“Lăpușna”	5	2	4	5	-	-
Total	15	8	21	17	3	1

Sursa: Programul național “Drumul vinului” și calculele autorului

Vizite a mănăstirilor. Mănăstirile moldovenești sînt printre cele mai solicitate destinații turistice naționale din RD Centru. Valoare turistică au cca. 15 de mănăstiri cu 29 de biserici vechi și schituri rupestre importante, prezente în oferta turistică a agențiilor naționale. 8 dintre complexele monahale sînt amplasate pe teritoriul sau în vecinătatea zonelor naturale protejate, fapt care le sporește atractivitatea și motivează suplimentar călătorii și pelerinii, în special pentru cca. 130 localități rurale de pe trasee.

Structura vizitelor la mănăstirile incluse în oferta agențiilor de turism naționale

Traseu	Localități incluse	Mănăstiri	Biserici	Schituri rupestre	Muzee Biblioteci	Arii naturale	Total
Căpriană	5	1	3		1	1	6
Condrița	2	1	2			1	4
Saharna	12	1	2	1		1	5
Țîpova	10	1	1	1		1	4
Hîrbovăț	9	1	2				3
Curchi	7	1	2				3
Hîrjauca	8	1	2			1	4
Vărzărești	10	1	2		1		4
Răciula	7	1	1				2
Hîncu	5	1	3			1	5
Hirova	10	1	2				3
Suruceni	5	1	2				3
Călărășeuca	28	1	2			1	4
Orheiul Vechi	6	1	1	2	2	1	7
Tabăra	8	1	2				3
Total	132	15	29	4	4	8	60

Sursa: datele autorului

Vizite ale rezervațiilor naturale. Fondul ariilor naturale protejate de stat este potrivit legislației naționale deschis pentru forme organizate de turism, activități de agrement și odihnă a populației. În realitate, însă, în ofertele turistice sînt prezente doar cîteva zone naturale drept destinații finale sau ca obiecte adăugătoare în trasee combinate spre mănăstiri și locuri istorice. În RD Centru sînt 2 destinații cu arii protejate care motivează prioritar vizitele călătorilor: landșaftul Trebujeni și rezervația Codri.

Structura vizitelor în zone naturale din oferta agențiilor de turism naționale

Traseu	Localități incluse	Arii naturale	Mănăstiri, biserici	Muzee	Alte
Rezervația “Codri”	5	2	-	1	-
Landșaftul “Trebujeni”	6	2	2	2	10

Total	11	4	2	3	10
--------------	-----------	----------	----------	----------	-----------

Sursa: datele autorului

Vizite în locuri istorice și comemorative. Excursiile cu caracter istoric sînt solicitate în perioada evenimentelor patriotico-militare sau în cazul vizitatorilor – participanți la acțiunile militare de pe teritoriul Republicii Moldova. Aceste destinații sînt tradițional incluse în oferta turistică a agențiilor pentru vizitatorii din spațiul ex-URSS, iar mai nou pentru persoanele de vîrstă a treia din țările Europei de vest.

Structura vizitelor în locuri istorice și comemorative incluse în oferta agențiilor de turism

Traseu	Localități incluse	Locuri istorice	Muzee sub cerul liber
“Memorialele slavei militare Chișinău, Șerpeni”	8	2	2

Sursa: datele autorului

Potrivit legislației naționale, din 2002 pe teritoriul Republicii Moldova este instituit un *sistem de zone de recreere* aferente bazinelor acvatice de importanță națională în zonele de odihnă, dintre care în RD Centru sînt: (i) Holercani, (ii) Vatra, (iii) Dubăsari. Zonele de agrement sînt create tradițional în spații înverzite în locuri cu întinderi de apă. Începînd cu anii 1960 asemenea zone de agrement erau constituite în majoritatea localităților de pe malul Nistrului și afluenților săi, precum și pe lîngă lacurile artificiale. Astfel, zonele de recreere aferente bazinelor acvatice sînt terenuri folosite pentru odihna populației, sînt amplasate în preajma întinderilor de apă cu cele mai avantajoase elemente naturale – păduri, relief favorabil, lipsa posibilităților alunecărilor de teren și a torentelor mari de apă, viteza cursului apei să nu depășească 0,5 m/sec, malul și fundul bazinului să dispună de relief inofensiv, prezența căilor de acces. Plajele reprezintă forma cea mai des utilizată a zonelor de recreere aferente bazinelor acvatice. Regulamentul prevede ca plajele să se conformeze următoarelor cerințe:

- Să fie clar delimitată în 5 zone: zona de odihnă – 40 – 60%, zona de deservire (vestiare, clădiri de locație, bufet, chioșcuri) – 5-8%, zona sportivă (tenis, volei, stație de bărci, etc.) – 10%, zona verde – 20-40%, sector pentru copii – 5-7%.
- Să respecte standardele naționale în vigoare: 4 m² de plajă pentru o persoană, zona de scăldat marcată corespunzător, în jurul plajei cel puțin 50 de m de zonă de protecție în toate direcțiile, adîncimea de pînă la 0,5-0,7 m a bazinelor de scăldat pentru copii, cel puțin de 2 ori pe an să fie colectate și analizate probe sanitaro-epidemiologice.
- Să fie prezente următoarele dotări minime: 1 instalație de alimentare cu apă potabilă pentru 100 locuri de odihnă, 1 instalație de duș pentru 50 locuri de odihnă, 1 cabină de schimb (suprafața minimă de 1,5 m²) pentru 50 locuri de odihnă, 1 wc public pentru 75 de locuri de odihnă, 1 pubelă pentru 250 m² de plajă, spațiu pentru cabinet medical, stație de salvare, post de poliție non-stop (pentru zonele de importanță națională), parcurile auto prevăzute cu spațiu de 25 m²/automobil amplasate la cel puțin 25 m de la hotarul zonei de recreere.

Situația actuală în acest domeniu este caracterizată de un aflux mare de persoane la odihnă în perioada estivală, dar și de o gestionare insuficient de profitabilă a acestor terenuri și lipsa unei structuri de administrare locală. Acest fapt generează diminuarea atracției pentru investitori în aceste zone și drept rezultat prețuri înalte la servicii turistice cu un nivel calitativ jos.

Muzeele reprezintă importante atracții turistice locale datorită amplasării în edificii istorice (20306 m² de spațiu expozițional, 8447 m.p. spațiu pentru depozitarea fondurilor), concentrează o colecție structurată de obiecte tematice (1150988 piese de patrimoniu) și au o legătură cu evenimente însemnate sau personalități marcante.

Performanțele instituțiilor muzeale din RD Centru, 2015

	Muzee - total, unități	Numărul pieselor de muzeu din fondurile de bază, unități	Numărul de vizite, persoane	Numărul lucrătorilor, persoane
Total RM	123	1150988	990357	793
RD Centru	40	221353	149755	154
..Anenii Noi	5	16120	11531	14
..Calarasi	7	38277	13042	10
..Criuleni	1	10704	3122	6
..Dubasari	2	10030	6483	6
..Hincești	3	24145	8606	18
..Ialoveni	1	18153	20545	4
..Nisporeni	4	18634	6378	8
..Orhei	7	35653	43053	51
..Rezina	2	1068	9449	4
..Straseni	3	1829	7381	12
..Soldanesti	..	..	..	..
..Telenesti	2	31324	3229	8
..Ungheni	3	15416	16936	14

Sursa: Date statistice, Asociația de dezvoltare a turismului în Moldova

Actualmente, sub auspiciile Ministerului Culturii și Turismului, în RM se găsesc 123 muzee (naționale, raionale, locale), iar în ultimul timp se observă o tendință de creștere a numărului de muzee locale inclusiv private. Dintre ele 20 prezintă interes major pentru un număr mare de vizitatori. Aceste structuri sînt dotate cu edificii, sînt prevăzute alocații din buget și sînt gestionate de un grup de personal muzeistic calificat. În cadrul acestor colective activează în state ghizi, inclusiv cunoscători de limbi de circulație internațională. În cazul muzeelor și colecțiilor, incluse într-un circuit turistic, principalele grupuri de vizitatori locali sînt: (i) elevii care studiază discipline școlare și au nevoie în mod obligatoriu să-și aprofundeze cunoștințele teoretice cu material factologic; (ii) studenții pentru documentarea în probleme specifice domeniului în care se specializează; (iii) tinerii în perioada practicilor de studii; (iv) familiile pentru activitățile cognitive ale copiilor. În RD Centru sînt 40 muzee (în Orhei și Anenii Noi fiind cele mai multe) care cuprind 221 353 piese de patrimoniu și deserveșc anual cca. 150 mii vizitatori. Totuși performanțele acestor unități sînt reduse, deoarece la cca. 33% din totalul pe țară ca și număr de muzee, sînt deserviți doar 15% din vizitatori care vizitează muzee în țară, iar fondul muzeal abia de întrece 19%.

Operatorii serviciilor muzeale sînt repartizați în principalele orașe ale țării și centre raionale. În zonele rurale ele s-au păstrat preponderent în instituțiile de învățămînt, cămine culturale sau case ale unor personalități notorii. Datorită finanțării centralizate insuficiente, muzeele sînt în situația de a-și crea și dezvolta desinestătător o piață relativ stabilă, suficientă pentru acoperirea costurilor de întreținere și crearea unui fond de dezvoltare. În mediu la o mie de locuitori cca. 207 persoane vizitează cel puțin odată pe an un muzeu. Acest flux de consumatori este în creștere începînd cu 2000, datorită lansării pe piață a altor muzee, precum și diversificării ofertelor acestora. De regulă, oferta unui muzeu constă dintr-o colecție între o mie și cîteva sute de mii obiecte muzeale, grupate după tematică și prezentate de către un ghid instruit. Însă majoritatea muzeelor sînt specializate în promovarea unei oferte specializate pe cunoașterea doar a valorilor istorice și etnografice. Celelalte direcții de cunoaștere, la fel solicitate de către turiști în alte țări, în Republica Moldova sînt într-un număr mic de muzee. Aceasta creează premise pentru alte specializări ale colecțiilor muzeale, unele chiar exotice pentru turiștii străini ca exemplu: Colecția Fenologică a unei rezervații, Muzeul Plantelor Medicinale, Muzeul Peștelui, Muzeul Cozonacului, Muzeul Mierii, Muzeul Măștilor dintr-o anumită zonă ș.a.

4. SITUAȚIA ECONOMICĂ A TURISMULUI ÎN REGIUNEA DE DEZVOLTARE CENTRU

4.1 Mediul antreprenorial

Mediul antreprenorial este în general propice pentru afacerile hoteliere și de alimentație publică (HoReCa). Astfel cca. 4,17% dintre toate întreprinderile sînt din această categorie (1378 unități). Totuși, marea majoritate (93,18%) din structurile de ospitalitate care raportează sînt din domeniul alimentației publice (1284 unități) celelalte fiind structurile de cazare (94 unități).

La nivelul economiei naționale cca. 13,56 mii sau 3,67% din salariați sînt din domeniul ospitalității (HoReCa), din această categorie doar fiecare al zecelea angajat (10,66%) este din hotelărie, ceilalți fiind angajați de restaurante, cafenele și alte unități de alimentație publică. În profil teritorial, în RD Centru se observă un număr mediu mai mic de angajați per unitate economică decît media pe țară, la fel ca și veniturile medii. Însă cota întreprinderilor profitabile în RD Centru este peste media pe republică.

Performanțe din activitatea agenților economici în profil teritorial, total, 2015

	număr salariați /per întreprindere în mediu	venituri mediu, mln.lei	venituri per salarat, mil lei	% întreprinderi cu profit	Vînzari ale întreprinderilor cu profit, mln lei
Total RM	9,96	5,51	0,55	42,93%	0,90
Mun. Chisinau	9,18	6,21	0,68	39,47%	1,16
Regiunea Nord	13,91	5,24	0,38	51,80%	0,45
Regiunea Centru	9,12	3,75	0,41	45,19%	0,58
Regiunea Sud	12,07	3,13	0,26	53,12%	0,44

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2016

În 2015 s-a păstrat structura întreprinderilor din ultimii 10 ani, adică predominarea covârșitoare a agenților economici mijlocii, mici și micro. Astfel, cca. 97,2% din toate întreprinderile în Republica Moldova țin de IMM și a Microîntreprinderilor. În profil teritorial se observă aceleași tendințe, iar în Călărași, Orhei, fiind și mai mari decît media pe țară.

Numărul de întreprinderi, 2015

	Mari	Medii	Mici	Micro	Total	IMM+Micro, %
Mun. Chisinau	991	991	5969	25328	33279	97,02%
Regiunea Nord	171	243	1503	4384	6301	97,29%
Regiunea Centru	174	237	1562	5613	7586	97,71%
Regiunea Sud	60	106	638	1886	2690	97,77%
Total RM	1446	1626	9965	38179	51216	97,18%

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2016

Cotele mari ale IMM și Microîntreprinderilor în numărul total de întreprinderi din raioanele monitorizate arată gradul mare de flexibilitate a economiei locale, precum și oportunitatea de cooperare între micii antreprenori, care angajează forța de muncă locală și valorifică resursele locale.

Pentru toate componentele industriei ospitalității se observă o pondere determinantă a IMM și a Microîntreprinderilor. Acest fapt caracterizează o flexibilitate mare a pieței, dar și o acoperire teritorială bună.

Numărul mediu de salariați în profil teritorial, total, 2015

	Mari	Medii	Mici	Micro	Total	IMM+Micro, %
Mun. Chisinau	154679	40523	59382	50965	305549	49,38%
Regiunea Nord	37888	15913	21789	12038	87628	56,76%
Regiunea Centru	21406	13970	20737	13104	69217	69,07%
Regiunea Sud	9437	8298	9337	5406	32478	70,94%
Total RM	228860	82412	115109	83887	510268	55,15%

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2016

În multe raioane ale RD Centru (ex: Călărași (69,5%)) IMM și Microîntreprinderile sînt principalii angajatori pe piața muncii.

În sectoarele HoReCa, Agențiilor de turism și sferei recreative, indicatorii relevanți gradului de angajare a personalului de către IMM și Microîntreprinderi sînt net superiori mediei pe țară.

Cca. 31% din toate veniturile agenților economici au fost înregistrate în 2015 în economia națională de către companiile micro, mici și mijlocii. Cote înalte ale vânzărilor, companiile mici le au în regiunile Sud și Centru, în cea de Nord sînt comparabile cu media pe țară.

Veniturile totale din vânzări înregistrate de diferite întreprinderi, milioane lei, 2015

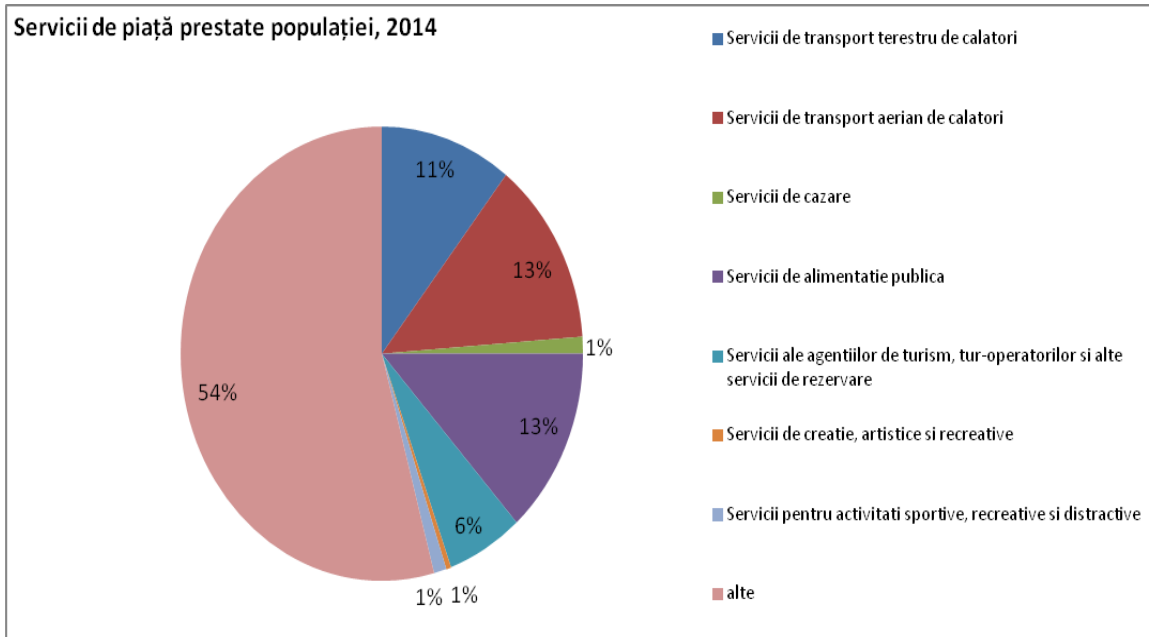
	Mari	Medii	Mici	Micro	Total	IMM+Micro, %
Mun. Chisinau	151499	18494,2	29590,1	6971,4	206554,7	26,65%
Regiunea Nord	20753,1	3905,2	6707,4	1620,8	32986,6	37,09%
Regiunea Centru	16416,9	3871	6503,3	1641,6	28432,8	42,26%
Regiunea Sud	3284,6	1682,6	2727	729,1	8423,3	61,01%
Total RM	195428,8	28712	46833,1	11279,6	282253,4	30,76%

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2016

Activitățile recreative și cele de alimentație publică ale companiilor mici și mijlocii au ponderi de 79-73% din veniturile din breaslă. Totuși, marea hotelărie, operatorii turistici mari și instituțiile mari de cultură realizează și acestea cote mari din vânzări (40-60%).

4.2 Consumul serviciilor turistice de către populație

Biroul Național de Statistică pune la dispoziție date referitor la consumurile de servicii de către populație, fără însă a distinge impactul nerezidenților asupra acestui consum. În mare parte, consumul de servicii se reduce la transportul de pasageri și alimentația publică. Dinamica acestor servicii pe parcursul ultimilor ani a fost ascendentă. O pondere mare o au în ultimul timp și serviciile agențiilor de turism și ale operatorilor turistici (5-6%). Datorită creșterii mobilității populației, și cota serviciilor de transport aerian a crescut, ajungînd în anul 2014 la cca. 13,2% din totalul serviciilor procurate de populație, dar și a celor de turism sau rezervare (6,1%). Acest lucru este explicat și prin creșterea interesului populației pentru turism internațional extern. Totuși trebuie să remarcăm o cotă redusă de servicii de cazare (1,2%) precum și de organizare a agrementului (cca 1,4%) achitate de populație. Aceste date induc ideea necesității unor măsuri mai susținute de încurajare a mobilității populației spre destinațiile turistice interne, în special în mediul rural sau atracții notorii din țară.

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2016

5. Turismul regional

5.1 Posibilități de cazare și geografia turiștilor străini

În Republica Moldova sînt 249 unități de cazare care prezintă rapoarte statistice. Estimativ acest număr este dublat de unitățile care practică cazarea sporadică ca și activitatea secundară nedeclarată, dar și antreprenorii care nu sînt înregistrați corespunzător. La nivelul anului 2015 cele mai multe au fost hotelurile și structurile similare (39%), urmate de taberele de vacanță pentru copii (24%), pensiunilor revenindu-le doar 10%. Trebuie să remarcăm că aceste rezultate sînt produse pe fondul unei mari lipse de date privind starea reală a lucrurilor în domeniul hotelier, precum și scoaterea din circuitul turistic al multor unități estivale din teritoriu.

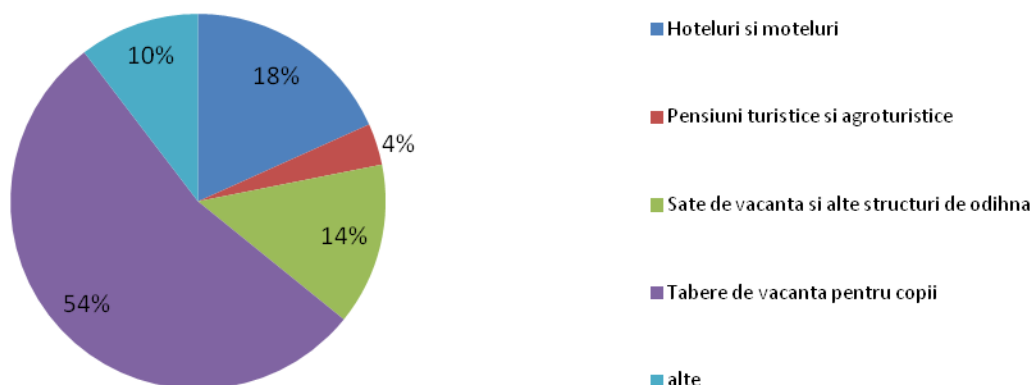
Cel mai spectaculos au crescut pensiunile turistice și agroturistice de la 7 unități în 2005 la 26 în 2015, în special în destinațiile rurale sau spațiile bogate în atracții turistice naturale. Acest fapt se datorează unui interes sporit al vizitatorilor pentru Republica Moldova asociată cu un spațiu care conservează tradițiile în mediul rural și practicile agricole non-poluante. Evoluția unităților hoteliere și structurilor similare a înregistrat un trend ascendent, în special din contul unităților amplasate în orașe.

Celelalte tipuri de unități de cazare sînt într-o derivă cu ușoare fluctuații anuale, fapt datorat în special de gradul sporadic de finanțare din bugetele publice (în cazul taberelor estivale) sau profitabilitatea afacerilor (respectiv declararea datelor statistice și fiscale).

În general, sectorul turistic înregistrează o ascendență a capacităților sale de deservire a persoanelor la cazare. Astfel, în perioada 2005-15 numărul locurilor disponibile au crescut modest cu 5,5% în total, în special datorită scoaterii din circuitul turistic al cca. 26,8% din locurile disponibile în bazele de odihnă (satele de vacanță) precum și a unei creșteri de doar 7,4% din capacitățile taberelor estivale pentru copii. Totuși, celelalte structuri de cazare au avut creșteri substanțiale, cum ar fi pensiunile turistice și agroturistice (care au crescut de 4,3 ori fondul de cazare), dar și hotelurile (care au sporit cu 27% numărul de locuri). Această redistribuire a fondului de cazare a urmat preferințele turiștilor pentru o calitate mai bună a sejurului pentru o perioadă mai scurtă. Totodată, declinul în branșă în 2015 este unul conjunctural.

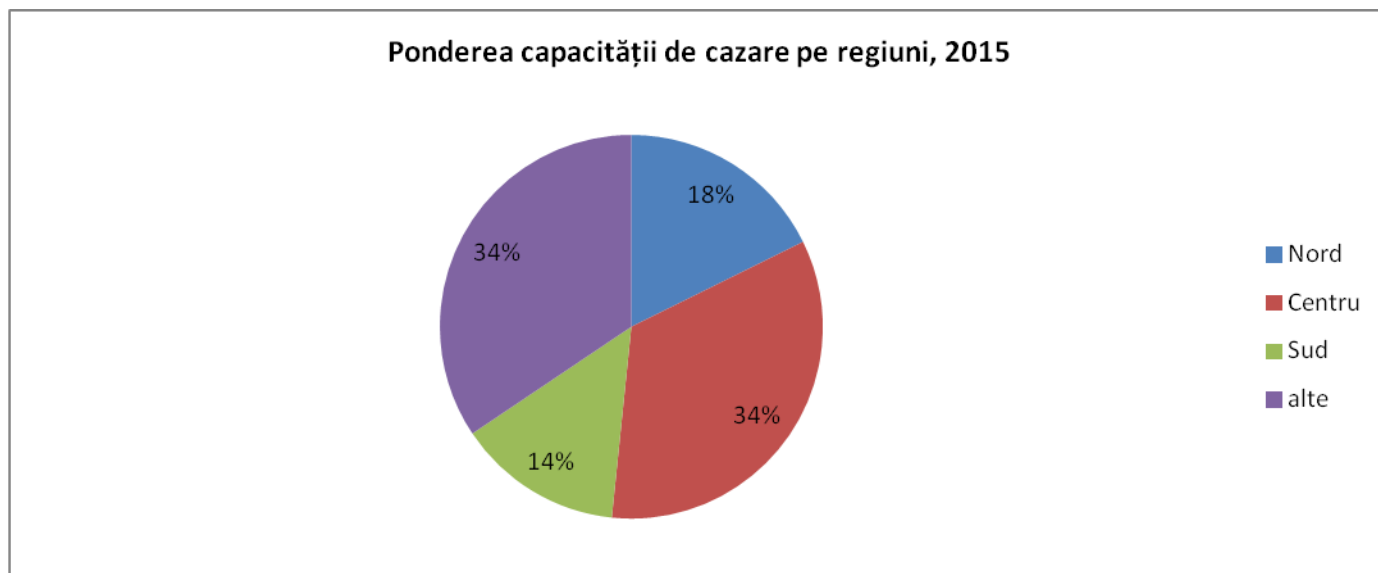
Cea mai mare capacitate de cazare în Republica Moldova o au taberele estivale pentru copii (13,6 mii locuri), mai mult decît toate celelalte luate împreună. În 2014, capacitatea de cazare a satelor de vacanță (bazelor de odihnă) s-a micșorat sub numărul fondului de cazare din hoteluri. Scoaterea din circuitul turistic al fondului de cazare ale bazelor de odihnă are consecințe grave pentru organizarea turismului în destinațiile rurale.

Repartizarea capacităților de cazare, 2015

Capacitățile de cazare sînt exploatate cu diferită intensitate de către turiști. Astfel, hotelurile absorb 47% din fluxul de cazați (deținînd 18% din capacități), iar taberele de vacanță înregistrează doar 19% din cazați (la o pondere covîrșitoare de 54% din numărul de locuri).

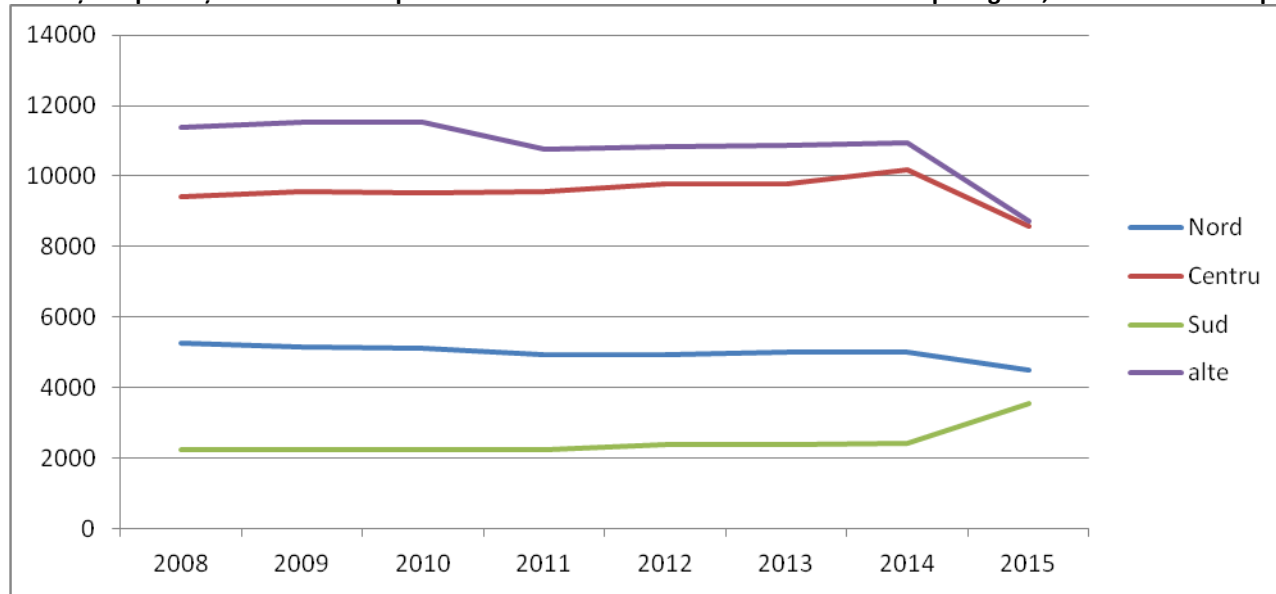
La nivelul regiunilor de dezvoltare, cel mai mare număr de locuri de cazare sînt în Centru (8591), urmat de Nord (4479) și Sud (3535).

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

Regiunea Centru are o capacitate de cazare comparabilă cu cea din minicipiul Chișinău, la fel este aproape egală cu suma locurilor de cazare din celelalte regiuni.

Evoluția capacității structurilor de primire turistică colectivă cu funcțiuni de cazare pe regiuni, numărul de locuri-pat

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

Evoluții spectaculoase în variația capacității de cazare pe regiuni (cu excepția anului 2015) nu se observă, fapt datorat unui conservatism mai mare în domeniul antreprenoriatului hotelier.

Capacitatea existentă a structurilor de primire turistică colectivă cu funcțiuni de cazare pe regiuni, numărul de locuri-pat

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nord	5264	5160	5100	4931	4922	5000	5019	4479
Centru	9399	9547	9517	9571	9780	9795	10169	8591
Sud	2230	2230	2230	2248	2395	2397	2405	3535
Total pe republica	28265	28448	28370	27511	27938	28067	28548	25312

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

În **Regiunea Centru** se atestă o descreștere ușoară (după o creștere relativă) a numărului de locuri de la 9399 locuri în 2008 la 8591 locuri în 2015. Cel mai dramatic s-a micșorat în 2015 (cca. 15,5%), în special din contul unităților de cazare estivale. Totuși, trebuie să remarcăm disciplina precară de raportare (statistic și de alt ordin) a unităților de cazare estivale.

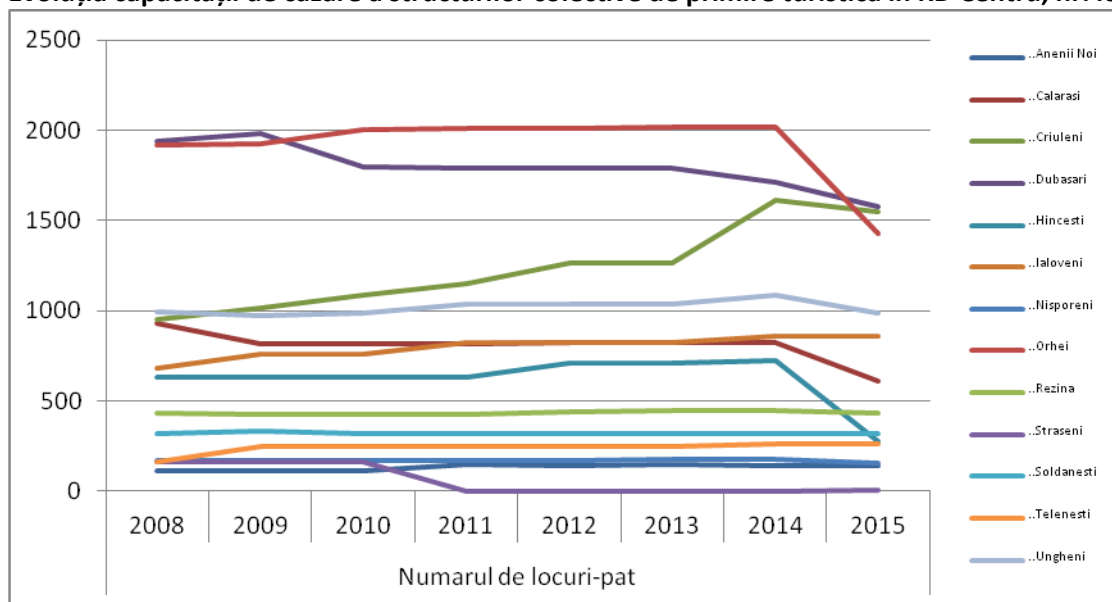
Evoluția performanțelor sectorului de cazare în RD Centru, pe raioane

	Numărul de locuri-pat							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
..Anenii Noi	110	110	110	148	143	146	144	144
..Calarasi	931	819	819	819	823	823	823	608
..Criuleni	949	1 016	1 084	1 151	1 265	1 265	1 609	1 549
..Dubasari	1 938	1 980	1 800	1 787	1 789	1 789	1 712	1 576
..Hincesti	632	632	632	632	712	712	726	274
..Ialoveni	680	757	757	820	820	820	856	856
..Nisporeni	170	170	170	170	170	174	174	154
..Orhei	1 921	1 925	2 001	2 013	2 013	2 015	2 015	1 424
..Rezina	432	426	426	426	440	446	446	432
..Straseni	160	160	160	-	-	-	-	6
..Soldanesti	320	332	320	320	320	320	320	320
..Telenesti	160	250	250	250	250	250	260	260
..Ungheni	996	970	988	1 035	1 035	1 035	1 084	988
RD Centru	9 399	9 547	9 517	9 571	9 780	9 795	10 169	8 591

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

În raioanele Orhei, Dubăsari, Criuleni și Ungheni capacitățile de cazare depășesc 1000 de locuri, dar care în ultimul timp au o tendință de descreștere (2015). În celelalte raioane capacitățile de cazare sînt într-o relativă stagnare.

Evoluția capacității de cazare a structurilor colective de primire turistică în RD Centru, nr. locuri

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

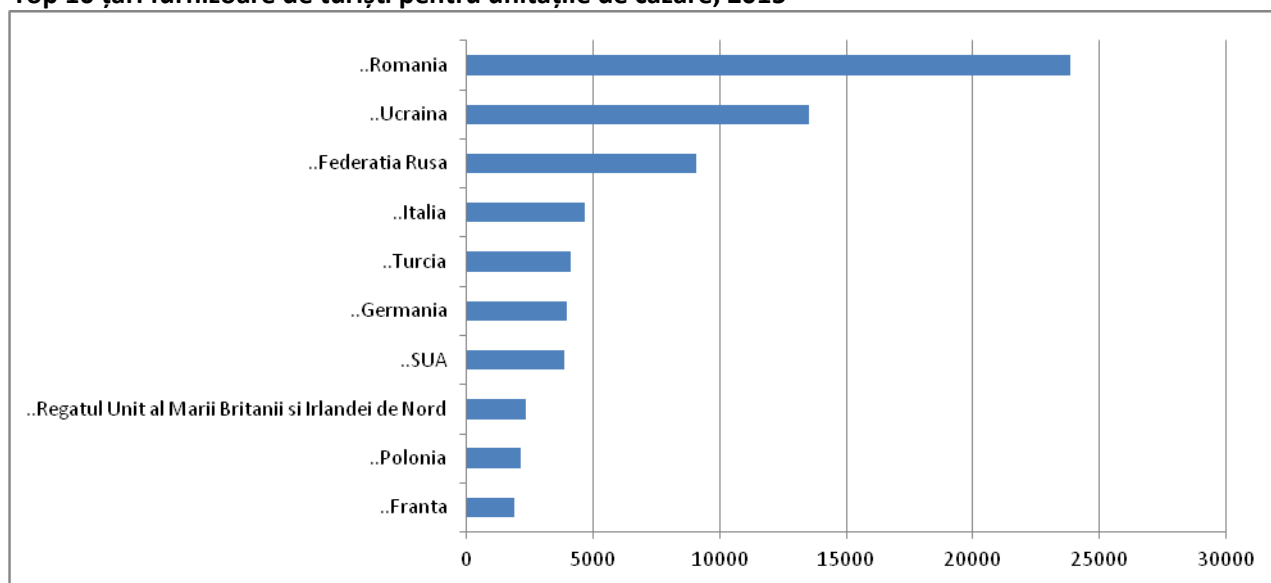
Unitățile de cazare deservesc un număr important (94381 persoane) de vizitatori străini care trec hotarul țării (cca. 2,8 mln vizitatori). Totuși procentul acestora care ajung să se oprească în unitățile hoteliere și de alt tip este de cca. 3,37%. Aceasta se explică prin numărul mare de vizitatori de o zi (micul trafic de frontieră), călătorii tranzitari, dar și cazările în sectorul gri de cazare.

Din rapoartele unităților de cazare reiese că la nivelul anului 2015 marea majoritate sînt tradițional din Europa (60%) și CSI (27%), urmată de țări asiatice (8%) și americile (5%). Totodată, aproape jumătate din persoanele cazare sînt din România (23884 persoane) și Ucraina (13503 persoane) explicat prin caracterul mai intens al relațiilor comerciale, cultural și sociale cu țările vecine. Un număr important de persoane cazare sînt și din Federația Rusă (9054 persoane).

Aceste trei țări domină cazările în Republica Moldova cu cca. 49,2% din total, iar evoluțiile acestor fluxuri influențează cardinal starea turismului în țară. Turisții din România dețin partea liderului, inclusiv în 2009, în urma introducerii unilateral a vizelor pentru cetățenii romîni. La fel și dinamica cazărilor persoanelor din Ucraina este susținută după un declin în 2010. Și clienții din Federația Rusă înregistrează o ușoară creștere după un declin în 2014, explicat prin dificultățile legate de călătoriile tranzitare ale rușilor prin Ucraina.

Primele 10 țări furnizează 73,56% din clienți pentru unitățile de cazare din Republica Moldova. Aproape toate țările sînt europene (România, Ucraina, Rusia, Italia, Germania, Marea Britanie, Polonia, Franța) la care se adaugă Turcia și SUA. Trebuie să remarcăm că doar 15 țări oferă mai mult de 1000 persoane cazare în țara noastră (deci se adaugă Bulgaria, Olanda, Israel, Suedia, Belarus).

Top 10 țări furnizoare de turiști pentru unitățile de cazare, 2015

Sursa: Biroul Național Statistic al Republicii Moldova, www.statistica.md, 2016

Turiștii străini stau în medie 2-3 zile în Republica Moldova, explicat prin caracterul deplasărilor de afaceri și de serviciu sau călătorii de vacanțe scurte. Clienții din țările generatoare de turiști pentru Moldova pe parcursul ultimilor 10 ani au manifestat un comportament relativ stabil față de oferta hotelieră moldovenească, cu excepția turiștilor din Turcia, care sînt dependenți mai mult de programele oferite de agențiile de turism (5-6 zile).

5.2 Destinații cu potențial de dezvoltare

În regiunea Centru a Republicii Moldova sînt incluse 13 raioane. Specializarea economică a regiunii este: agicultura, în special viticultura și pomicultura, industria prelucrătoare, comerțul și serviciile.

Industria turistică este ceva mai dinamică decît în restul țării și este alcătuită din 8,6 mii locuri de cazare. Remarcăm că marea majoritatea a turiștilor străini preferă să se cazeze în capitală. În această regiune sînt amplasate 105 tabere estivale pentru copii, care deservește anual cca. 35-40 mii persoane. Ținem să menționăm că numărul taberelor estivale și structurilor similare din centrul republicii este mai mare, însă acestea nu sînt cuprinse de investigațiile statistice naționale sau de cele efectuate de Autoritatea națională de turism.

În regiunea de centru a Republicii Moldova sînt 124 arii naturale de valoare protejate de stat cu o suprafață totală de 39,4 mii ha, 2 zone naționale de odihnă, 40 muzee, 274 edificii de cult de importanță națională și 27 de importanță locală, care îi conferă o atractivitate investițională avantajoasă.

Fondul ariilor naturale în centrul țării ocupă cca 60% din suprafața totală de natură protejată. Aici sînt 70 de rezervații de diferit tip, inclusiv cele mai mari pesajistice și de plante medicinale, 44 monumente ale naturii, 10 parcuri și grădini. Acest important potențial natural concentrat la distanțe relativ mici de la centrele orășenești stimulează dezvoltarea turismului de odihnă și tratament (aici sînt 3 din 5 sanatorii ale țării), turismul ecologic și rural. În același timp un număr mare de populație preferă formele neorganizate de turism în spațiile verzi, fapt explicat de oferta nediversificată a agențiilor de turism pentru turism intern. Caracteristica resurselor turistice determină specializarea a 8 zone de interes turistic și necesitățile strategice pentru acestea este prezentată mai jos.

Necesități generale de dezvoltare a zonelor turistice din RD Centru

Strategie	Acțiuni
pe termen scurt	Studiu privind starea și valorificarea potențialului turistic al zonelor turistice; studiu de fundamentare a creării unor stațiuni turistice noi, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; delimitarea și administrarea eficientă a stațiunilor turistice din jurul municipiului; elaborarea unui program de atragere a investițiilor și încurajare a antreprenoriatului turistic în stațiunile turistice existente (Vatra, Holercani); acțiuni de informare și promovare a destinației turistice; clasificarea unităților de cazare.
pe termen mediu	Obținerea statutului de zonă turistică națională a 5 destinații; creșterea numărului de unități de cazare, alimentare, organizare a agrementului, transport; promovarea activă pe plan național și internațional.
pe termen lung	Dezvoltarea și diversificarea ofertei zonei turistice; participarea în asociații naționale și internaționale de profil.

Zona turistică Codrii reprezintă suprafețe acoperite de păduri seculare unde sînt amplasate cîteva dintre cele mai vechi mănăstiri din Moldova. Atracții turistice majore sînt:

1. s. Lozova (25.04.1420): rezervație științifică “Codrii” (5177 ha), sector reprezentativ cu floră de luncă (15ha);
2. s. Căpriană (25.04.1420): rezervație peisagistică “Căpriană - Scoreni” (1762,4 ha), mănăstirea “Ad. Maicii Domnului”(1429), mormîntul primului Mitropolit al Moldovei Gavriil Bănulescu-Bodoni;
3. s. Bursuc (1907): izvorul r. Cogîlnic, izvor cu apă minerală, mănăstirea Hîncu sau “Sf. Paraschiva” (1678);
4. s. Dolna (25.04.1420, Cornești): rezervație peisagistică (389 ha), conacul “Zamfir-Ralli Arbore”, “Izvorul lui Pușchin”;
5. s. Sadova (25.04.1420): rezervație naturală silvică (229 ha);
6. s. Vărzărești (25.04.1420): rezervație peisagistică “Vila Nisporeni” (3499 ha), “Hîrtopul de la Nisporeni”, mănăstirea “Nașterea Maicii Domnului”, Cimitirul Eroilor români.

Dotările turistice cele mai importanate sînt:

- (i) structuri de cazare – vile în rezervația “Codrii”, tabără de odihnă (Sadova);
- (ii) trasee – “Chișinău - Mănăstirea Hîncu”, “Chișinău – Rezervația Codrii”, “Chișinău – Dolna: Pe urmele lui Pușkin în Moldova”; trasee *intrazonale*: “Cele mai vechi mănăstiri în codrii Moldovei: Vărzărești și Căpriană”, “Păduri rezervate în centru Moldovei”; trasee *interzonale*: “Două mari rezervații în centrul Moldovei: Lăpușna - Lozova”, “Mănăstirile codrene”.

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Codrii pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism ecologic și rural/ pelerinaje
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a creării stațiunii turistice din suburbie, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; delimitarea clară a zonelor unde potrivit legislației se permite camparea (camping, sat de vacanță, parcare, trasee excursioniste) sau sînt disponibile investițiilor în construcții (ușoare sau capitale) de cazare; crearea unui sistem de trasee locale; încurajarea cazării oaspeților în gospodăriile pădurarilor.
Pe termen mediu	crearea rezervației biosferice “Codrii”; încurajarea construcției vilelor turistice în zonă, inclusiv pe terenurile întovărășirilor pomicole; orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație ecologică, includerea în circuitul turistic național a centrelor de pelerinaj Căpriană și Vărzărești.
Pe termen lung	încurajarea apariției structurilor de tratament balnear; desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

Zona turistică Criuleni-Holercani include peisaje pitorești în preajma celui mai mare lac de pe Nistru, unde este amplasată o stațiune de odihnă importantă. Atracțiile turistice majore sînt:

1. or. Criuleni (23.09.1607): rezervația naturală silvică “Zolonceni” (69ha), “Peștera Surprizelor” (~1700m), insula pe Nistru;
2. s. Onițcani (20.05.1604): monument natural hidrologic “Izvoarele Putna și din valea Rădi” (1,5ha, izvoare cu apă minerală);

3. s. Holercani (26.01.1446): pădure, landșaft pitoresc, stațiune arheologică (vestigii din sec.VIII î.e.n.), zonă de odihnă, biserică (sec.XIX);
4. s. Molovata (10.09.1574): defileu stîncos, mănăstire rupestră, pod plutitor;
5. or. Dubăsari (1523): rezervație naturală silvică (93ha), lacul de acumulare și hidrocentrala de pe Nistru, monument natural hidrologic “Havuzul mare” (1ha); zona adiacentă – Golful Goian cu Rezervația științifică “Iagorlîc” (836 ha).

Dotările turistice sînt determinate de:

- (i) structuri de cazare – hotel (Criuleni, Dubăsari), baze de odihnă (Holercani);
- (ii) trasee – “Chișinău-Holercani”, “Dubăsari - Vadul-lui-Vodă, pe Nistru cu bărcile”; trasee *intrazonale*: “Dubăsari – Holercani - Goian”; “Pe dealul mare de la Holercani la Molovata”; trasee *interzonale*: “Dubăsari - Orheiul Vechi”; “Pe Nistru: Molovata - Țîpova și Saharna, prin mănăstirile rupestre nistrene”.

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Criuleni-Holercani pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism de odihnă / sporturi pe apă
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a relansării stațiunii turistice, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; modernizarea bazei hoteliere și bazelor de odihnă de pe litoral, lărgirea traseelor locale și rețelei locurilor special amenajate pentru odihnă
Pe termen mediu	diversificarea sectorului de cazare (hoteluri medii și mici, sate de vacanță, campinguri, pensiuni, vile turistice) și structurilor de tratament; orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație de odihnă și activități sportive nautice, includerea în circuitul turistic național
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

Zona turistică Hîrjauca este cunoscută prin cele patru mănăstiri din codrii Moldovei și dezvoltarea unei stațiuni balneo-climaterice. Atracțiile turistice:

1. s. Hîrjauca (28.06.1644): monument natural botanic “pădurea Hîrjauca-Sipoteni” (5,4ha), monument natural hidrologic “Izvorul tinereții” (1,5 ha), mănăstirea “Înălțarea Domnului” (1740), biserica “Sf. Spiridon” (1836), biserica “Înălțarea Domnului” (1848, stil neoclasic);
2. s. Palanca (1817): localitate de ucraineni, biserică de lemn (sec.XIX), Muzeul “Casei Părintești” (2000);
3. s. Răciula (25.07.1599): supranumit “satul călugărițelor de mir”, mănăstirea “Nașterea Maicii Domnului” (1794), ruinele cetății medievale de pămînt (sec.VIII-XII), muzeul “Casa mării”;
4. s. Frumoasa (10.05.1807): mănăstirea “Sf. Treime”(1805);
5. s. Hîrbovăț (1730): mănăstirea “Adormirea Maicii Domnului” (1730, cunoscută prin “Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului”).

Dotări turistice existente:

- (i) sanatoriu “Codru” (Hîrjauca);

- (ii) trasee – “Chișinău-Călărași-Hîrjauca”; trasee *intrazonale* “Patru mănăstiri din codrii Călărașilor”; “În satul ucrainenilor din codru - Palanca”; trasee *interzonale*: “Mănăstirile codrene”, “Codrii Moldovei Lozova - Hîrjauca”.

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Hîrjauca pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism balnear / pelerinaje religioase
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a consolidării și modernizarea sectorului balnear în zonă, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; modernizarea bazei de cazare în preajma mănăstirilor, crearea a 2 centre de meșteșugărit.
Pe termen mediu	favorizarea diversificării sectorului de cazare în jurul complexelor mănăstirești; orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație tratament și pelerinaj, includerea în circuitul turistic național
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

Zona turistică Lăpușna este amplasată pe locul unui popas la vama din codri de pe Drumul Mare Tătăresc, în preajma a două mari rezervații ale Republicii Moldova și la baștina domnitorului Alexandru Lăpușneanu. Atracții turistice mari:

1. or. Hîncești (22.03.1500, Dobreni): parc, Castel de Vînătoare și Palatul lui Manuc Bei (sf.sec.XIX, arh. A.Bernardazzi), Muzeu de Istorie (1979);
2. s. Lăpușna (1430-1431): rezervație peisagistică “Pădurea de la Hîncești” (4499 ha), rezervație naturală de plante medicinale (Logănești, 710 ha), ruinele orașului medieval (sec.XV);
3. s. Sărata Galbenă (16.09.1609, Răurești): rezervație naturală silvică (220 ha), rezervație naturală de plante medicinale (424 ha).

Dotări turistice însemnate:

- (i) structuri de cazare – hotel Hîncești, tabăra de vară (Rusca), casa vânătorilor (“Pădurea de la Hîncești”);
- (ii) trasee – “Chișinău-Lăpușna-Leușeni”, “Lăpușna-mănăstire Hîncu – Rezervația Codrii”; trasee *intrazonale*: “Hîncești - Lăpușna”, “La baștina lui Alexandru Lăpușneanu”, “Rezervația de plante medicinale Lăpușna – Sărata Galbenă”; trasee *interzonale*: “Pe moșiile de la Hîncești și Hîncu”, “Două mari rezervații Lăpușna-Lozova”.

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Lăpușna pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism ecologic și cultural
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a creării stațiunii turistice, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; crearea unei rețele de trasee turistice și locuri de campare;
Pe termen mediu	Finalizarea restabilirii edificiilor istorice (Lăpușna, Hîncești) și includerea în trasee naționale, diversificarea sectorului de cazare, includerea în circuitul turistic național
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni istorice teatralizate cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil;

Zona turistică Orhei este una dintre cele mai mediatizate destinații care oferă oportunități pentru diverse forme de turism. Din marea diversitate de obiecte sînt prezentate cele mai importante atracții turistice:

1. or. Orhei (20.12.1437): cheile r.Răut, sector de codru, biserica "Sf. Dumitru" (1636), monumentul lui V. Lupu, (1938, arh. Oscar Han și Robert Curt), Muzeu de Istorie și Etnografie;
2. s. Curchi (1770): pădure, lac, mănăstirea "Nașterea Maicii Domnului" (1765);
3. s. Piatra (20.12.1437): monument natural "Stînca Mîgla" (3ha), muzeul "Conacul familiei Lazo" (sec.XIX);
4. s. Donici (4.05.1436, Bezinu): casa-muzeu "A. Donici" (sec.XIX);
5. s. Ivancea (28.06.1576): pădure, parcul și conacul lui Karp Balioz (mijl.sec.XIX);
6. s. Brănești (10.02.1429): case decorate cu flori de piatră tradiționale;
7. Complexul "Orheiul Vechi": rezervație peisagistică "Trebujeni" (500 ha), grote cu vestigii (sec.V-III î.e.n.), sanctuar antic și calendar al geto-dacilor (sec.V-III î.e.n.), complex monahal rupestru (de pînă la sec. XII), ruinele "Orașului nou" al Hoardei de Aur Șeih al Gedid (sec.XIII-XIV), ruinele cetății medievale a pîrcălabului de Orhei, mănăstirea "Adormirea Maicii Domnului", complex Muzeal "Orheiul Vechi" (1968), Muzeu-curtă țărănească (sec.XIX);
8. segmentul Mașcăuți – Ustia: defileul r.Răut pînă la vărsarea sa în r. Nistru, landșaft pitoresc cu stînci și păduri, monument natural geopaleontologic "La Humărie" (64 ha, s. Ustia), elemente de decor a caselor cu flori de piatră.

Dotările turistice în zonă sînt:

- (i) structuri de cazare – hoteluri (Orhei, Trebujeni), agropensiuni (Trebujeni), baze de odihnă Ivancea;
- (ii) trasee: "Chișinău – Orhei Vechi", "Chișinău – Orhei - Curchi", "Chișinău – Orhei - Piatra"; trasee *intrazonale*: "Chișinău – Orhei Vechi – Ustia", "Conacele personalităților istorice de la Orhei".

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Orhei pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism cultural, sportiv, ecologic, rural
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a creării stațiunii turistice, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; obținerea certificatului de patrimoniu ocrotit de UNESCO; diversificare și ajustarea la standardele naționale a bazei hoteliere, diversificarea traseelor locale, conservarea și reamenajarea obiectivelor pentru vizite; urgentarea lucrărilor de transformare a zonei în Parc Național.
Pe termen mediu	orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație de afaceri, includerea în circuitul turistic național a subzonelor de odihnă, restabilirea principalelor obiecte turistice din zonă (ruinele cetății medievale și antice, sanctuarului antic ș.a.), crearea unui centru de pregătire a ghizilor naționali și locali.
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

Zona turistică Plaiul Fagului este amplasată în valea Prutului unde sînt cele mai mari suprafețe din Moldova împădurite cu fag. Atracțiile turistice sînt:

1. s. Rădeni (20.12.1437): rezervație științifică "Plaiul Fagului" (5642 ha);
2. s. Milești (1442): rezervație peisageră "Cazimir – Milești" (500ha), conacul „Cazimir”, parcul cu arborii "Adam și Eva" (3ha);

3. s. Bălănești (22.11.1610, Popințeni): culmea maximă a Moldovei (429m), baștina poetului Grigore Adam, colinele Valea Socii, Valea Crucii, dealurile Trocin, Iorda.
4. or. Ungheni (7.07.1430, Deleni): rezervație peisageră "Valea Mare" (373ha), biserica "Sf. Al.Nevschi" (1905, arh. A.Bernardazzi, stil eclectic), Muzeu de Istorie și Etnografie (1967).

Dotările turistice în teritoriu sînt:

- (i) structuri de cazare: hotel Ungheni, vilă (Rădeni);
- (ii) trasee: "Chișinău – Ungheni", "Chișinău – Rădeni"; trasee *intrazonale*: "Cele mai mari culmi din Moldova", "Rădeni – Bălănești – Milești: trei rezervații diferite"; trasee *interzonale*: "Rădeni – Lozova", "Rădeni – Hîrjauca", "Lozova – Hîrjauca – Rădeni".

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Plaiul Fagului pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism ecologic, sportiv și rural
Pe termen scurt	studiu de fundamentare a creării stațiunii turistice, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; delimitarea subzonelor în care se permite camparea și unde sînt posibile investiții în construcții capitale de cazare / agrement; crearea unui sistem de trasee marcate în zonele accesibile, dezvoltarea sistemului de asigurare a cazării în gospodăriile pădurarilor, dezvoltarea rutelor culinare; dezvoltarea turismului sportiv prin valorificarea serviciilor existente – piste de schi, trasee de ciclism, motocross.
Pe termen mediu	construcția popasurilor turistice și vilelor turistice în zone verzi; orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație ecologică și rurală, includerea în circuitul turistic național
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

Zona turistică Saharna-Țipova este amplasată în jurul orașelor medievale monahale rupestre din stîncile de nepătruns ale Nistrului. Atracțiile turistice de aici sînt cunoscute departe de hotarele țării:

1. s. Saharna (25.12.1495): rezervație peisagistică "Defileul Saharnei" (674 ha), stațiune arheologică (epoca fierului, sec. X-VIII î.e.n.), cetate de promotoriu geto-dacică (sec.IV-III î.e.n), mănăstire rupestră (sec.XVI-XVII), mănăstirea (1777), biserica "Sf.Treime" (1821, stil moldovenesc);
2. s. Țipova (1746): rezervație peisagistică (306ha), cetate geto-dacică de promotoriu (sec.IV-III î.e.n), mănăstire rupestră "Adormirea Maicii Domnului" (potrivit unor date din sec. X-XII, partea veche a funcționat în sec.XVI-XVII, cu 19 caverne, iar partea nouă din 1756).

Dotările turistice locale sînt prezentate de:

- (i) structuri de cazare – hotel Rezina, agropensiune (Lalova);
- (ii) trasee – "Chișinău - Saharna", "Chișinău - Țipova"; trasee *intrazonale*: "Țipova - Saharna" (prin Echimăuți, horodiște inelară); trasee *interzonale*: "Saharna – Rîbnița - Ofatinți", "Țipova – Orhei Vechi, orașe monahale medievale timpurii".

Opțiuni de dezvoltare a destinației turistice Saharna-Țipova pe piața turistică

Necesități specifice	Acțiuni
Specializare	turism cultural / pelerinaj religios

Pe termen scurt	studiu de fundamentare a creării stațiunii turistice, proiectul și efectele economice, sociale și de mediu; conectarea mănăstirilor Țipova – Saharna într-un traseu național unic; amenajarea traseelor excursioniste în rezervații.
Pe termen mediu	restabilirea complexelor rupestre, crearea și diversificarea facilităților de cazare / alimentare în zonă (hotel, vile, camping, pensiuni); orientarea ofertei spre deservirea turiștilor cu motivație pelerinaj, includerea în circuitul turistic național.
Pe termen lung	desfășurarea unor acțiuni cu caracter regional și internațional; participarea în asociații regionale și internaționale de profil.

6. Analiza SWOT

Aceasta este o metodă de planificare strategică pentru a evalua punctele forte, punctele slabe, oportunitățile și amenințările specifice turismului RDC. Scopul analizei SWOT este de a facilita înțelegerea structurată, echilibrată, cuprinzătoare a factorilor pozitivi și negativi ce determină dezvoltarea sectorului turistic din RD Centru.

Puncte forte

- Așezare geografică favorabilă (centrul țării, proximitate față de mun. Chișinău)
- Proximitatea de mun. Chișinău – cea mai mare piață turistică internă
- Mobilitatea mare a populației regiunii (pentru muncă, odihnă)
- Prezența a 7 zone turistice descrise mai sus
- Diversitate mare de monumente istorico-culturale de valoare națională
- Mănăstiri vechi amplasate relativ compact în RDC
- Multe rezervații naturale și arii protejate
- Resurse acvatice pentru recreare
- Resurse forestiere bogate
- Muzeu funcțional repartizat relativ uniform în RDC
- Tradiții vini-viticole, branduri vinicole cunoscute, infrastructura modernizată a vinărilor
- Tradiții meșteșugărești bogate și diverse
- Condiții climaterice favorabile balneo-turismului
- Prezența resurselor balneo-sanatoriale
- Circuite turistice diverse determinate în RDC
- Sector de cazare în creștere
- Turști proveniți în special din țările vecine și UE sau state dezvoltate
- Rețea de drumuri dezvoltată (drumuri naționale, internaționale, căi ferate), care fac legătura RDC cu toate regiunile țării
- Potențial de consum a serviciilor aferente turismului și călătoriilor în creștere la populație

Puncte slabe

- Diversificare redusă a ofertelor turistice a RDC
- Dezechilibre teritoriale în administrarea și promovarea ofertei turismului regional
- Regiunea rămâne o destinație apreciată de un număr limitat de turiști străini
- Discrepanțe mari în accesibilitatea și calitatea unităților de cazare, în special a celor pentru turismul de masă
- Decreșterea substanțială a capacităților taberelor estivale
- Sejur turistic scurt în RDC
- Performanțe scăzute în turismul intern, în excursii și în muzee
- Zone de odihnă neamenajate conform rigorilor naționale
- Dezvoltare dezechilibrată a industriei turistice în raioanele regiunii
- Debalansarea calității ospitalității în diferite destinații
- Infrastructură insuficient dezvoltată pentru servicii de turism
- Atracții naturale nevalorificate turistic
- Patrimoniul cultural este degradat
- Insuficiență de acțiuni pentru vizibilitatea turistică a regiunii în interior și exterior
- Insuficiență a resurselor financiare pentru promovarea domeniului: expoziții, materiale promoționale, susținere financiară a proiectelor din domeniu, etc.
- Resurse financiare limitate pentru dezvoltarea ramurii: ponderea redusă a finanțărilor nebugetare și pe proiecte
- Capacități insuficiente pentru gestionarea sectorului turistic regional
- ADR nu gestionează informația strategică despre sistemul turismului regional

- Capacități reduse de efectuare a analizei impactului și lipsa studiilor de fezabilitate relevante sectorului turistic regional
- Lipsă de proiecte ambițioase pentru competitivitatea regională
- Cooperare redusă cu partenerii strategici, inclusiv în teritoriu
- Cooperare la nivel scăzut cu specialiștii responsabili de turism din teritoriu
- Migrare mare a cadrelor calificate în turism și deficitul brațelor de muncă calificate în sectorul HoReCa
- Infrastructura conexă de-a lungul magistrelor rutiere nu este dotată în plină măsură cu popasuri amenajate necesităților turiștilor
- Stare deplorabilă și nesigură a drumurilor de acces la majoritatea atracțiilor turistice
- Vizibilitate redusă a majorității atracțiilor turistice pe drumurile regiunii (fără marcate turistice corespunzătoare)
- Rețeaua de căi ferate din RDC practic neutilizată în scopuri turistice interne
- Calitate joasă a infrastructurii tehnico-edilitare în destinațiile turistice

Oportunități

- Așezare geografică în vecinătatea României, țară membru a UE
- Dezvoltarea și diversificarea serviciilor în RDC
- Dezvoltarea businessului mic în destinațiile turistice
- Crearea condițiilor favorabile pentru susținerea activităților IMM
- Programe de susținere a dezvoltării turismului (rural, cultural, balnear-recreativ, piscicol)
- Includerea RDC în circuite turistice internaționale
- Dezvoltarea și promovarea produselor ecologice pure
- Dezvoltarea parteneriatului public-privat
- Atragerea investițiilor străine
- Eligibilitatea pentru programele UE de cooperare transfrontalieră pentru finanțarea unor proiecte, inclusiv de infrastructură turistică
- Crearea clusterelor, parcurilor industriale și incubatoarelor tehnologice, pentru valorificarea capacităților și flexibilității IMM-urilor
- Dezvoltarea capacităților de absorbție a fondurilor internaționale
- Canalizarea remitențelor în investiții productive
- Crearea condițiilor pentru întoarcerea cetățenilor temporar emigrați
- Pregătirea și recalificarea resurselor umane
- Dezvoltarea comunicațiilor feroviare de tip european
- Valorificarea potențialului coridoarelor economice (CEE IX; BOC; GBC) la care este conectată RDC

Amenințări

- Deficit de cooperare la nivel regional
- Instabilitate politică și imprevizibilitate legislativă
- Crize financiare și economice
- Conflictul transnistrean
- Degradarea indicatorilor demografici
- Număr mare de persoane tinere emigrate
- Mediul de afaceri slab dezvoltat
- Productivitate scăzută a muncii
- Nivelul înalt al corupției care afectează dezvoltarea regiunii
- Capacități reduse de accesare și gestionare a fondurilor
- Nevalorificarea fondurilor externe
- Creșterea prețurilor
- Calamități naturale

7. PROBLEME ȘI BARIERE ÎN CALEA DEZVOLTĂRII TURISMULUI ÎN REGIUNE

Principalele **probleme** evidențiate în cadrul analizei sînt următoarele:

- 1) Regiunea rămîne o destinație apreciată de un număr limitat de turiști străini;
- 2) Dcrepanțe mari la nivelul amplasării unităților de ospitalitate, utilizarea capacităților;
- 3) Infrastructură insuficient dezvoltată pentru servicii de turism;
- 4) Atracții naturale nevalorificate turistic;
- 5) Patrimoniul cultural este degradat;
- 6) Dezechilibre teritoriale în administrarea și promovarea ofertei turismului regional;
- 7) Grad redus de specializare a ofertei turismului regional;
- 8) Puțini vizitatori cunosc Regiunea prin excursii și turism intern;
- 9) Debalansarea calității ospitalității în diferite destinații;
- 10) Insuficiența de acțiuni pentru vizibilitatea turistică a regiunii în interior și exterior;
- 11) Lipsa de proiecte ambițioase pentru competitivitatea regională;
- 12) Insuficiența resurselor financiare pentru promovarea domeniului: expoziții, materiale promoționale, susținere financiară a proiectelor din domeniu, etc;
- 13) Resurse financiare limitate pentru dezvoltarea ramurii. Ponderea redusă a finanțărilor nebugetare și pe proiecte;
- 14) Capacități insuficiente pentru gestionarea sectorului turistic regional;
- 15) ADR nu gestionează informația strategică despre sistemul turismului regional;
- 16) O cooperare redusă cu partenerii strategici, inclusiv în teritoriu;
- 17) Cooperarea la nivel scăzut cu specialiștii responsabili de turism din teritoriu;
- 18) Migrarea mare a cadrelor calificate;
- 19) Indicii de performanță erodați a sectorului turistic;
- 20) Lipsa de informație pentru antrenarea în acțiuni complementare (proiecte, instruiți).

Totodată trebuie să recunoaștem existența unor **bariere** de divers ordin care trebuie înlăturate, printre care:

- **Administrative** – lipsa unor structuri teritoriale de turism, lipsa instrumentelor de administrare eficientă a potențialului turistic aflat în domeniul public etc.;
- de **cooperare** – parteneriate puține la nivelul destinațiilor turistice, angajamente disproporționate în parteneriatele public-private etc.;
- de **capacitate** – lipsa personalului instruit în domeniul public de turism, instrumente neclare și neaplicate de gestionare a infrastructurii publice;
- de **resurse** – lipsa fondurilor pentru dezvoltarea capacităților pentru industria turistică;
- de **conjunctură** – competiția neloială.

8. VIZIUNEA ȘI OBIECTIVELE DEZVOLTĂRII SECTORULUI TURISTIC ÎN REGIUNE

Viziunea

Viziunea de dezvoltare a sectorului turistic în Regiunea de Dezvoltare Centru reprezintă perspectiva realistă, echilibrată și funcțională de valorificare a potențialului, poziției geografice și a bazei materiale pentru atragerea și deservirea calitativă a vizitatorilor. În linii mari, această perspectivă scoate în evidență prioritățile, principiile și valorile de bază pe care se bazează dezvoltarea industriei turistice a regiunii. Viziunea de dezvoltare a sectorului turistic în RDC reflectă intențiile și consensul formulate de diferiți actori interesați în dezvoltarea ospitalității – reprezentanți ai APL, agenți economici și a societății civile.

În timpul discuțiilor în cadrul GLRS, inițiate de ADR Centru, au fost formulate 3 variante de viziune pentru sectorul turismului regional:

- RDC va deveni o destinație turistică de calitate, cu un patrimoniu natural, istoric, și cultural, valorificat și promovat;
- RDC va crea și promova destinații turistice cu notorietate pe plan național și european, fapt ce va contribui la îmbunătățirea vieții comunităților locale și la conservarea resurselor naturale și culturale locale;
- RDC va stimula dezvoltarea turistică durabilă, creșterea competitivității și atractivității turistice prin valorificarea patrimoniului natural și antropoc și creșterea calității produselor și serviciilor turistice.

În urma ședinței Grupului de lucru sectorial regional din 29.11.2016 a fost discutată și agreeată varianta finală a viziunii sectorului:

Până în anul 2021 RD Centru va dezvolta destinații turistice atractive și competitive, fapt ce va contribui la îmbunătățirea vieții comunităților locale.

Totodată au fost identificate o serie de necesități prioritare pentru dezvoltarea industriei turistice regionale:

1. Creșterea **atractivității** turistice a RD Centru;
2. Valorificarea și sporirea **vizibilității** atracțiilor turistice;
3. Susținerea programelor de modernizare a **infrastructurii** de turism;
4. Modernizarea și amenajarea **locațiilor** turistice;
5. Organizarea și promovarea sistemului de **stațiuni** și **locații** turistice;
6. Dezvoltarea **produselor** turistice, îmbunătățirea **marketingului** destinației și a sistemului de promovare;
7. Promovarea calității **resurselor umane** pentru turism.

Obiective

Analiza sectorului turistic al regiunii, precum și analiza SWOT, scot în evidență factorii care influențează evoluția performanțelor turismului din regiune, totodată viziunea sectorială oferă o perspectivă de termen mediu cu privire la nivelul de dezvoltare pe care sectorul tinde să-l atingă.

În consecință, în susținerea realizării viziunii au fost formulate următoarele obiective:

1. Valorificarea și promovarea **patrimoniului** turistic din RDC;
2. Dezvoltarea și amenajarea **infrastructurii** turistice;
3. Facilitarea **asocierii** în vederea dezvoltării **destinațiilor** turistice;
4. Dezvoltarea **produselor** turistice, îmbunătățirea **marketingului** destinațiilor și a sistemelor de **vizibilitate** turistică;

5. Dezvoltarea competențelor **resurselor umane** pentru industria turistică.

Pentru implementarea PRS în turism este necesar de promovat un set de acțiuni și proiecte care pot asigura dezvoltarea echilibrată teritorial a sectorului. Mai jos sînt prezentate tipuri de acțiuni și măsurile prin care obiectivele specifice ale PRS în turismul RD Centru pot fi atinse.

Obiectivul 1. Valorificarea și promovarea patrimoniului turistic din RDC

Justificare

Atracțiile turistice reprezintă principalul formator de imagine și motivator al călătoriilor turistice în RD Centru. Patrimoniul natural, cultural-istoric, etnografic și de alt gen deținut de fiecare comunitate locală din regiune constituie un potențial determinant pentru dezvoltarea sectorului turistic. Astfel, păstrarea acestui tezaur, dar și în primul rând valorificarea inteligentă a acestuia reprezintă o necesitate, dar și o normă pentru o societate ospitalieră.

Actualmente, o bună parte din atracțiile turistice regionale se află într-o stare jalnică, fiind necunoscute, inestetice, inaccesibile și neamenajate pentru vizitarea lor. Iar starea atracțiilor are un impact aproape determinant asupra imaginii generale a RD Centru.

Actorii interesați din RD Centru trebuie să identifice și să pună în valoare toate elementele de patrimoniu, care constituie atracții turistice, prin acțiuni de delimitare, marcarea, amenajare, restabilire sau lucrări de construcții specifice, astfel încât acest potențial să poată motiva călătoriile în RDC și menține cât mai mult interesul față de destinațiile de aici.

Totodată, autoritățile publice trebuie să încurajeze și să faciliteze acțiuni de includere a acestor valori în circuite turistice, precum și să ofere suportul necesar pentru cooperarea deținătorilor de patrimoniu cu prestatorii de servicii de ospitalitate pentru consolidarea atractivității destinațiilor turistice.

Pentru o dezvoltare sustenabilă a turismului în RD Centru vor fi dezvoltate acțiuni și proiecte de valorificare non-degradabilă a elementelor de patrimoniu turistic vizibil și întreținut.

Acest obiectiv poate fi atins prin următoarele măsuri:

- Măsura 1.1. Amenajarea atracțiilor naturale pentru vizite turistice
- Măsura 1.2. Includerea patrimoniului comunităților în produse turistice atractive
- Măsura 1.3. Asigurarea accesului spre atracțiile turistice amenajate pentru vizite

Măsura 1.1. Amenajarea atracțiilor naturale pentru vizite turistice

Măsura dată prevede acțiuni soft și hard menite să asigure îmbunătățirea vizibilității turistice regionale prin amenajarea monumentelor naturii și a rezervațiilor pentru vizite turistice scurte pe trasee și în zone clar delimitate și marcate corespunzător conform legislației naționale și a celor mai bune practici europene. Totodată, vor fi susținute acțiuni de amenajare a unor zone pentru odihnă și agrement de importanță națională, regională sau locală. Aceste acțiuni au menirea să organizeze fluxul de vizitatori în spațiile naturale sau vulnerabile doar spre zone special amenajate și trasee eco-turistice, astfel diminuând odihna neorganizată și optimizând utilizarea resurselor recreative în beneficiul vizitatorilor, comunităților locale dar și a naturii.

În cadrul măsurii ar putea fi dezvoltate și inițiative care au ca finalitate promovarea potențialului turistic natural al RDS și sporirea vizibilității regiunii în context național și internațional.

Acțiuni recomandate:

- Delimitarea și amenajarea eco-turistică a ariilor naturale și zonelor de protecție conform standardelor prietenoase mediului;
- Amenajarea zonelor de agrement naționale, regionale, locale.

Măsura 1.2. Includerea patrimoniului comunităților în produse turistice atractive

Acțiunile promovate la această măsură vor încuraja utilizarea obiectelor de patrimoniu cultural, istoric, etnografic și de alt fel făcut de mîna omului pentru necesitățile dezvoltării turismului. Astfel, aici se vor include activitățile de restaurare, restabilire, reparație, consolidare și construcție a unei diversități mari de obiecte de patrimoniu național, regional sau local, astfel încît acesta să servească mai bine sporirii imaginii regiunii, atractivității turistice a destinațiilor și creării a unei viziuni clare la vizitatori despre valorile deținute de comunitățile gazdă din RD Centru.

Totodată, se vor asigura acțiuni de îmbunătățire a activității muzeale în scopul informării calificate și deservirii unui număr tot mai mare de vizitatori la destinație, prin prezentarea mai bună a colecțiilor muzeale, reparația și dotarea edificiilor muzeale pentru scopuri turistice, amenajarea unor arii tematice și trasee excursioniste extramuzeale etc. La fel, măsura dată va încuraja unitățile turistice să valorifice potențialul etno-cultural și folcloric caracteristic fiecărei destinații pentru a atrage un număr cît mai mare de vizitatori, inclusiv prin includerea serviciilor artiștilor populari, meșteșugarilor locali și altor purtători de tradiții locale în diverse circuite turistice.

Acțiuni recomandate:

- Restaurarea și conservarea patrimoniului cultural și istoric și includerea lui în circuitul turistic;
- Dezvoltarea colecțiilor muzeale și creșterea vizibilității acestora la destinație;
- Stimularea angajării în cadrul circuitelor turistice a artiștilor populari, meșteșugarilor locali și altor purtători de tradiții locale.

Măsura 1.3. Asigurarea accesului spre atracțiile turistice amenajate pentru vizite

Această măsură va grupa acțiuni de amenajare și echipare a căilor de acces pe „ultimul kilometru” spre atracțiile turistice amenajate, deoarece calitatea acestui segment de cele mai deseori este determinant în vizitarea atracțiilor. Astfel se vor susține activitățile relevante pentru amenajarea căilor de acces public (pietonal, velo, rutier, naval) care conectează atracțiile turistice la rețeaua rutieră existentă. Aici vor fi la fel încurajate elaborarea și instalarea de indicatoare și marcaje turistice, panouri informative și alte echipamente pentru sporirea gradului de vizibilitate și de orientare către atracții și locații turistice. Totodată, se va stimula tirajarea și răspîndirea diverselor materiale promoționale pe diferite suporturi a imaginilor atracțiilor turistice reprezentative din RDC.

Acțiuni recomandate:

- Conectarea atracțiilor turistice amenajate la rețeaua rutieră prin căi de acces (pietonal, velo, rutier, naval);
- Elaborarea și instalarea sistemelor de vizibilitate a atracțiilor vizitate de turiști;
- Elaborarea și răspîndirea de materiale promoționale diverse cu atracțiile turistice ale regiunii;

Obiectivul 2. Dezvoltarea și amenajarea infrastructurii turistice

Justificare

Infrastructura turistică formează baza produsului turistic regional. Elementele de infrastructură specifică trebuie să fie prezente în destinațiile bogate în atracții turistice, pentru a le pune în valoare și a permite vizitatorului să le exploreze în condiții de siguranță și confort. Starea avansată de degradare, fragmentarea și dispersarea teritorială, dezechilibrele în calitatea infrastructurii turistice – aduc un prejudiciu mare în repartizarea fluxurilor turistice în RD Centru. Astfel, turistul, din considerente de lipsă a ofertei la destinație, din cauza calității îndoielnice a serviciilor sau nesiguranța călătoriei, este deseori demotivat să călătorească prin RDC (decît pentru perioade scurte) și preferă să stea în capitală.

Iată de ce sînt necesare măsuri susținute pentru amenajarea turistică a coridoarelor de acces în RDC și spre destinațiile reprezentative, inclusiv prin marcarea unor trasee naționale și regionale conectate la cele din regiunile vecine. Acestea vor lua în seamă rețeaua existentă de conexiuni rutiere, căi ferate și râuri navigabile, dar și potențialele trasee pentru transportul alternativ (velo, naval, sportiv, pe cablu etc.), care trebuiesc amenajate și interconectate pentru sporirea mobilității turiștilor prin RDC.

La fel, situația precară în domeniul cazărilor în destinațiile vizitate de turiști, discrepanțele teritoriale și sezoniere, calitatea îndoielnică a serviciilor de găzduire, fac regiunea puțin ospitalieră. Astfel, vor trebui încurajate acțiuni de restabilire și creștere a capacităților de cazare în destinațiile turistice, în special a taberelor pentru copii și a unităților de cazare accesibile turistului de masă, precum și clasificarea acestora conform cerințelor naționale.

Totodată, se vor promova măsuri pentru amenajarea spațiilor de agrement și odihnă organizată în aer liber pentru relaxare, sporturi și restabilire a sănătății. Astfel, prin organizarea fluxului de persoane la odihnă se va combate odihna stihiiică în zonele verzi, se vor crea oportunități pentru micii antreprenori din domeniul ospitalității, precum și se vor asigura venituri pentru îngrijirea și menținerea spațiilor naturale.

Obiectivul dat va fi atins prin următoarele măsuri:

- Măsura 2.1. Amenajarea traseelor turistice
- Măsura 2.2. Stimularea creșterii capacităților de cazare calitativă în regiune
- Măsura 2.3. Dezvoltarea infrastructurii specifice de agrement

Măsura 2.1. Amenajarea traseelor turistice

Măsura dată presupune acțiuni pentru amenajarea trasee turistice de-a lungul principalelor coridoare de transport care conectează destinațiile reprezentative din RDC cu municipiul Chișinău și punctele de acces în regiune. Aceste acțiuni țin de marcarea corespunzătoare a rutelor turistice naționale, regionale și locale, astfel încât vizitatorii țării să fie informați calitativ și orientați spre locațiile turistice recomandate. Se vor admite spre amenajare traseele turistice propuse de Autoritatea Națională de Turism, APL-uri sau alți deținători de terenuri care cooperează împreună pentru atingerea acestui scop. La fel, se va susține amenajarea unor popasuri pentru oprirea de scurtă durată a călătorilor la distanțe confortabile unele de altele.

Pentru asigurarea mobilității sporite a vizitatorilor prin RDC se vor susține acțiuni de interconectare și dezvoltare a logisticii pentru diverse tipuri de transport (auto, feroviar, naval, velo, pe cablu etc.), inclusiv amenajarea nodurilor de transport public și a stațiilor comune de transbordare. Acțiunile vor trebui să utilizeze rețeaua existentă de conexiuni rutiere, căi ferate și râuri navigabile, precum și potențialele trasee pentru transportul alternativ (velo, naval, sportiv, pe cablu etc.), care vor spori mobilitatea călătorilor prin RDC.

Acțiuni recomandate:

- Instalarea marcajelor turistice, indicatoarelor rutiere, panourilor informative în preajma atracțiilor și de-a lungul traseelor turistice;
- Amenajarea locurilor de popas pe drumurile naționale și regionale;
- Dezvoltarea logisticii de transport divers (auto, feroviar, naval, velo, pe cablu, etc.) interconectat pentru asigurarea mobilității sporite a vizitatorilor în RDC.

Măsura 2.2. Stimularea creșterii capacităților de cazare calitativă în regiune

Acțiunile incluse în această măsură au ca scop final sporirea capacităților de cazare la destinație, astfel încât vizitatorul RDC să poată rămîne un timp cît se poate de îndelungat în preajma atracțiilor turistice, fie naturale, fie antropice. Acest deziderat are la bază constatarea că o bună parte din vizitatorii regiunii care călătoresc în destinațiile ei o perioadă scurtă (cîteva ore în excusrii) preferă să se cazeze în mun. Chișinău, chiar dacă achită mai scump, și nu în RDC.

Restabilirea și modernizarea bazei materiale de turism în locațiile dezvoltate încă în perioada anterioară anilor 90 ai sec. XX, precum și dezvoltarea de noi capacități de cazare în preajma atracțiilor turistice – trebuie să fie principalele acțiuni din această măsură. Aceasta se referă în special la structurile de cazare accesibile teritorial și financiar unui număr mare de vizitatori (ex: tabere pentru copii, baze de odihnă, sate de vacanță, campinguri, parcuri pentru rulote), inclusiv pentru extinderea celor existente pentru a putea funcționa în extrasezon sau pentru noi categorii de turiști (ex: familisti, de week-end, vacanțieri etc.).

Totodată, se vor susține acțiuni de implementare a sistemului național de clasificare, care presupune ajustarea parametrilor fizici și de confort la necesitățile turistului contemporan, extinderea asortimentului de servicii oferite de unitățile de cazare, îmbunătățirea vizibilității și prezenței pe piața turistică regională.

La fel, vor fi încurajate eforturile unităților de deservire a vizitatorilor pentru a accede în cadrul sistemelor de calitate recunoscute internațional sau regional, astfel încât consumatorul să poată recunoaște și aprecia calitatea serviciilor oferite în destinațiile turistice ale RDC.

Un rol aparte se acordă acțiunilor de susținere a extinderii și amenajării unor pensiuni turistice în mediul rural pentru a pune în valoare tradițiile, obiceiurile, stilul de viață, bucătăria și produsele artizanatului local, astfel încât turistul să poată beneficia maximal de ospitalitatea comunităților locale, inclusiv asociate în clustere la destinație. Aceste acțiuni țin de extinderea capacității de cazare, sporirea gradului de confort, mărirea asortimentului de servicii proprii sau asociate cu cele ale altor ofertanți locali de bunuri și servicii (ex: unități de alimentație publică, meșteșugari, ghizi, organizatori de evenimente sau programe artistice, etc).

Acțiuni recomandate:

- Reparația și amenajarea taberelor pentru copii și ale altor structuri de cazare accesibile turistului de masă;
- Clasificarea tuturor structurilor de cazare din RDC;
- Stimularea implementării sistemelor de calitate în structurile de deservire a vizitatorilor;
- Stimularea antreprenorilor pentru amenajarea pensiunilor turistice în mediul rural.

Măsura 2.3. Dezvoltarea infrastructurii specifice de agrement

Constatînd că, timpul petrecut într-o destinație turistică este direct proporțional existenței serviciilor de agrement care sînt oferite aici, măsura dată își propune să dinamizeze agrementul vizitatorilor regiunii. Astfel, vor fi încurajate mai multe acțiuni pentru extinderea, modernizarea și funcționarea inclusiv în extrasezon a facilităților pentru agrementul organizat în destinațiile RDC vizitate de turiști.

Vor fi încurajate acțiunile de modernizare și extindere a infrastructurii turistice (publice și private) aferente parcurilor și bazinelor acvatice pentru agrement, sporturi de recreare, turismului de aventură, plimbărilor în aer liber, etc. Aceste inițiative pot avea la bază parteneriate public-private care funcționează transparent și în beneficiul actorilor implicați și al turistului.

Totodată, măsura va susține și sporirea mobilității turiștilor în destinații pe transporturi non-poluante prin amenajarea de piste pentru bicicliști, puncte de închiriere biciclete, etc.

Acțiuni recomandate:

- Reabilitarea infrastructurii turistice aferente parcurilor și bazinelor acvatice pentru agrement și sporturi de recreare;
- Amenajarea pistelor pentru bicicliști.

Obiectivul 3. Facilitarea asocierii în vederea dezvoltării destinațiilor

Justificare

Atît destinațiile turistice, cît și traseele recomandate funcționează bine doar dacă au la bază un cumul de servicii oferite turiștilor pentru o gamă variată de necesități legate de călătorie (cazare, alimentație publică, transport, organizarea informării și orientării, agrement etc). În lipsa acestora, orice destinație, oricît de dotată cu atracții valoroase, este ignorată de vizitatori sau este apreciată doar de un grup mic și spontan de temerari, care mai au și tendința de a cheltui puțin, fiind desinestătător asigurați din timp cu cele necesare pentru trasee necunoscute. Astfel, antreprenorii locali sînt lipsiți de potențialii consumatori, pe care i-ar putea deservi la destinație.

Turistul contemporan este prudent la ce și unde cumpără, preferă o gamă variată de servicii și bunuri accesibile, iar în destinațiile noi pune accent pe siguranță și comoditate. Deservirea complexă a turistului la destinație în RDC este greu de atins solitar de un singur actor pe motive de lipsă de investiții în facilități, lipsă de capacități de a deservi un număr de clienți disproporționat în timp, limitarea alegerii pentru potențialul consumator etc. În destinațiile din RD Centru, acest lucru poate fi atins dacă antreprenorii se asociază la nivelul unei destinații turistice sau în cadrul unor rețele cunoscute.

Acest obiectiv poate fi atins prin următoarele măsuri:

- Măsura 3.1. Stimularea cooperării în rețele turistice regionale
- Măsura 3.2. Implicarea actorilor locali în managementul destinațiilor turistice

Măsura 3.1. Stimularea cooperării în rețele turistice regionale

Măsura dată prevede acțiuni care să faciliteze dezvoltarea centrelor de informare a vizitatorilor, precum și conectarea acestora în cadrul unor rețele mai largi la nivel regional, național sau internațional. Aceste centre de informare a turiștilor pot fi create în baza extinderii serviciilor ale unor instituții existente care au personal calificat implicat (ex: muzee, vinării, gări, mănăstiri etc.), dar pot fi noi în zone cu aglomerații de vizitatori. Acțiunile relevante acestei măsuri vor susține mici reparații, amenajarea și dotarea spațiilor pentru deservirea informațională a turiștilor, precum și echiparea cu tehnica necesară și mobilierul relevant acestei funcțiuni. La fel vor fi încurajate activitățile de dezvoltare a serviciilor și bunurilor oferite gratis, precum și celor contra cost în vederea asigurării sustenabilității centrelor de informare a turiștilor. La această măsură sînt eligibile și panourile electronice informative manipulate "touch-screen" de către vizitatori, amplasate în locuri cu aglomerație turistică.

Totodată, măsura dată va include și acțiuni de implicare a antreprenorilor locali și regionali în elaborarea și comercializarea unor trasee turistice tematice comune (etnoculturale, vinicole, eco, agro, cognitive etc.). Vor fi susținute în special inițiativele pentru traseele locale și regionale conectate la rețeaua de trasee turistice naționale care parcurg RDC.

Acțiuni recomandate:

- Crearea unei rețele regionale de centre de informare turistică interconectate;
- Cooperarea antreprenorilor pentru promovarea unor trasee tematice comune (etnoculturale, vinicole, eco, agroturism, cognitive etc.) conectate la rețeaua regională;

Măsura 3.2. Implicarea actorilor locali în managementul destinațiilor turistice

Această măsură include acțiuni care să stimuleze dezvoltarea *clusterelor* dintre antreprenori și alți actori locali amplasați în destinațiile turistice din RDC, inclusiv pentru conectarea lor în cadrul unor rețele și trasee comune. Aceste asocieri trebuie să aibă scopul de sporire a capacităților de deservire a unui număr mai mare de vizitatori, să ofere o gamă mai variată de servicii și bunuri oaspeților regiunii, să sporească calitatea prestației și vizibilitatea destinațiilor RDC.

Totodată se vor încuraja acțiunile de creare și dezvoltare a parteneriatelor pentru amenajarea punctelor de vânzare către turiști (ex: a suvenirelor, obiectelor de artizanat, produselor și băuturilor tradiționale locale în piețe), inclusiv în piețe special amenajate sau la evenimente de masă (ex: târguri de Crăciun, festivaluri, evenimente turistice - culturale etc.)

Acțiuni recomandate:

- Dezvoltarea clusterelor în destinațiile turistice din RDC;
- Încurajarea parteneriatelor pentru amenajarea punctelor de vânzare a suvenirelor, obiectelor de artizanat, produselor și băuturilor tradiționale locale în piețe, spații special amenajate sau evenimente turistice.

Obiectivul 4. Dezvoltarea produselor turistice, îmbunătățirea marketingului destinațiilor și a sistemelor de vizibilitate turistică

Justificare

Pe piața turistică contemporană trebuie să se promoveze RDC ca o țintă pentru turism, unde pot fi văzute mai multe destinații notorii cu produse turistice specifice. Acest lucru poate fi atins prin eforturi susținute de marketing și o vizibilitate turistică mai bună. La nivel de regiune trebuie susținute o serie de acțiuni conjugate pentru colectarea și analiza datelor privind consumul turistic în destinații sau pe trasee, în baza cărora să se formuleze recomandări pentru eforturile de marketing atât pentru regiune, cât și pentru destinațiile acesteia. Aceste eforturi trebuie să producă un brand turistic regional, un plan complex de promovare, alte acțiuni relevante de marketing adaptate conjuncturii de pe piața turistică regională, națională și europeană.

Obiectivul dat poate fi atins prin următoarele măsuri:

- Măsura 4.1. Promovarea brandului turistic al RDC
- Măsura 4.2. Susținerea campaniilor de promovare a produselor turistice din destinațiile RDC

Măsura 4.1. Promovarea brandului turistic al RDC

Acțiunile susținute în cadrul acestei măsuri ținesc obținerea unei vizibilități turistice mai bune pentru RD Centru prin elaborarea și răspîndirea cât mai largă a unui brand ușor de memorizat și înțeles de către turiști și localnici, astfel încît acesta să ofere o poziționare bună pe piața turistică.

For fi susținute inițiativele pentru elaborarea de studii de marketing la nivel de regiune și de fiecare destinație turistică în parte pentru a cunoaște detaliat consumul turistic, profilele consumatorilor reali și potențiali, comportamentele acestora de consum și alte detalii relevante, astfel încît să poată fi furnizate soluții de promovare turistică a RDC. Aceste date vor fi accesibile principalilor actori pentru a fi aplicate în activitatea de deservire mai bună a oaspeților regiunii.

Acțiuni recomandate:

- Elaborarea și tirajarea brandului turistic al RDC;
- Elaborarea de studii de marketing și noi soluții de promovare turistică a RDC.

Măsura 4.2. Susținerea campaniilor de promovare a produselor turistice din destinațiile RDC

Măsura va susține acțiuni de promovare atât pe diferite suporturi informative, în diferite medii de informare în masă, cât și prin intermediul campaniilor complexe de promovare (care au ca țintă atracțiile, produsele, traseele, structurile turistice, destinațiile din RDC). Aceste inițiative pot veni din partea reprezentanților asociați în cadrul destinațiilor turistice, APL-urilor sau deținătorilor de atracții turistice relevante. Totodată, se recomandă ca bugetele pentru promovare turistică să fie corelate cu indicatorii de eficiență, cum ar fi numărul de turiști atrași, încasările sporite în destinație, defalcările crescute în bugetele locale din activitatea de turism.

Acțiuni recomandate:

- Elaborarea și editarea materialelor promoționale pentru destinațiile turistice regionale;
- Susținerea acțiunilor eficiente de vizibilitate a atracțiilor, traseelor și structurilor turistice din RDC.

Obiectivul 5. Dezvoltarea competențelor resurselor umane pentru industria turistică

Justificare

Serviciile turistice se oferă de la persoană la persoană, iar ospitalitatea este oferită de către gazda primitoare. Iată de ce rolul factorului uman în turism este de cele mai dese ori decisiv în oferta turistică a oricărei destinații, iar însoțitorii de grupuri turistice venite din altă parte compensează într-o măsură mică lipsa personalului calificat la destinație. În astfel de domenii precum cazarea, alimentația publică de calitate, ghidajul, transportul turistic, agrementul specific este practic imposibil de activat fără personal de „contact direct” cu turistul.

Totodată, turismul contemporan înaintea cerințe specifice pentru cunoștințele persoanelor responsabile de gestionarea fluxurilor de vizitatori sau de administrarea atracțiilor turistice în circuitele de vizitatori (la fel ca și pentru APL-urile care reprezintă destinațiile gazdă în călătoriile naționale sau internaționale). Formarea și dezvoltarea capacităților resurselor umane în turismul regiunii trebuie să fie o preocupare permanentă, astfel încât aceasta să facă față așteptărilor crescânde ale oaspeților țării, dar și să poată crea noi produse turistice competitive, valorificând eficient toate celelalte resurse ale RDC.

Acest obiectiv poate fi atins prin următoarele măsuri:

- Măsura 5.1. Formarea capacităților pentru administrarea atracțiilor și destinațiilor turistice din RDC
- Măsura 5.2. Promovarea acțiunilor de reciclare a personalului pentru managementul eficient al vizitatorilor

Măsura 5.1. Formarea capacităților pentru administrarea atracțiilor și destinațiilor turistice din RDC

Măsura prevede acțiuni soft de creare și fortificare a cunoștințelor și abilităților pentru a gestiona resursele publice naturale și antropice (culturale, arheologice, istorice, etnografice, folclorice etc.) pentru includerea acestora în circuitul turistic prin practici non-degradante și care să poată asigura sustenabilitatea acestora în timp. La fel, vor fi susținute modulele de instruire pentru APL și pentru alți actori interesați de îmbunătățirea managementului destinațiilor turistice și aplicarea celor mai bune practici europene în acest sens. Totodată, vor fi încurajate proiectele pentru dotarea unor spații de instruire specială.

Acțiuni recomandate:

- Instruirea gestionarilor resurselor turistice în domenii relevante administrării patrimoniului public pentru vizite turistice;
- Instruirea APL și altor actori interesați în domeniul managementului destinațiilor turistice.

Măsura 5.2. Promovarea acțiunilor de reciclare a personalului pentru managementul eficient al vizitatorilor în RDC

Măsura include acțiuni soft și hard pentru facilitarea transmiterii de cunoștințe relevante persoanelor care oferă direct servicii de ospitalitate vizitatorilor regiunii. Aceste capacități noi profesionale trebuie să servească în sporirea gradului de utilizare a facilităților turistice la destinație, să asigure calitatea necesară așteptată de turist și să contribuie la creșterea competitivității RDC pe piața turistică. Astfel, vor fi susținute proiectele pentru reciclarea și dezvoltarea cadrelor în domeniul turismului intern, al ghidajului pe traseele regiunii și pentru destinațiile din regiune. Un accent deosebit se va pune pe susținerea instruirilor personalului din prima linie în domenii relevante ospitalității (HoReCa).

Acțiuni recomandate:

- Pregătirea personalului din prima linie în domenii relevante HoReCa;
- Pregătirea managerilor de turism intern;
- Pregătirea ghizilor (inclusiv din muzee) pentru excursii în RDC.

Rezultate și indicatori relevanți acțiunilor și proiectelor la nivelul Obiectivelor Specifice

Rezultate așteptate	Indicatori de rezultat
Patrimoniu turistic din RDC valorificat și promovat	• Suprafața amenajată a ariilor naturale • Lungimea traseelor eco-turistice amenajate • Suprafață amenajată a plajelor și zonelor de agrement conform cerințelor naționale • Număr de atracții cultural-istorice reabilite pentru vizite turistice • Număr de muzee reamenajate pentru necesitățile turiștilor • Număr de instalații pentru vizibilitate a atracțiilor turistice
Infrastructură turistică îmbunătățită	• Număr de marcaje turistice, indicatoare rutiere, panouri informative instalate • Număr de popasuri amenajate pe drumurile naționale și regionale • Număr de beneficiari care folosesc rețele interconectate de transport divers (auto, feroviar, naval, velo, etc.) în RDC • Număr de locuri în tabere și alte structuri de cazare reparate sau construite • Număr de unități de cazare clasificate • Fond calitativ de cazare certificat • Număr de pensiuni turistice amenajate • Număr de beneficiari ai infrastructurii turistice funcționale pentru agrement și recreare • Lungimea căilor de acces spre atracții amenajate • Lungimea pistelor funcționale pentru bicicliști
Destinații turistice administrate	• Număr de centre de informare turistică funcționale • Număr de trasee tematice comune incluse în ofertele turistice • Număr de clustere funcționale în destinațiile turistice • Numărul antreprenori în punctele de vânzare a suvenirelor, obiectelor de artizanat, produselor și băuturilor tradiționale locale în piețe, spații special amenajate • Număr de evenimente turistice organizate de partenerii locali
Vizibilitate sporită a produselor și destinațiilor turistice	• Studiu de marketing turistic elaborat la nivelul RD Centru • Tirajul materialelor promoționale distribuite • Număr de acțiuni de sporire a vizibilității atracțiilor, traseelor și structurilor turistice din RDC
Competențe îmbunătățite a resurselor umane pentru industria turistică	• Număr de gestionari ai resurselor turistice instruiți • Număr de sesiuni de instruire în domenii relevante sectorului turistic • Nr. de reprezentanți ai APL și ai altor actori interesați instruiți în domeniul managementului destinațiilor turistice • Număr personal din prima linie instruit în domenii relevante HoReCa • Număr manageri de turism intern pregătiți • Numărul ghizilor instruiți pentru excursii tematice în RDC

9. CRITERII DE SELECTARE A PROPUNERILOR DE PROIECTE

În cadrul Apelurilor de proiecte anterioare au fost stabilite un set de **acțiuni specifice** pentru selectarea proiectelor care urmau să sporească atractivitatea turistică regională și anume:

- a) Reabilitarea/modernizarea infrastructurii rutiere (a drumurilor de acces și a infrastructurii aferente drumurilor către obiectivele turistice de importanță regională, națională și internațională);
- b) Amenajarea locurilor turistice naturale și antropice de utilitate publică, modernizarea/crearea infrastructurilor conexe de utilitate publică (parcări auto, grupuri sanitare, puncte de informare, trotuare, instalații de colectare a deșeurilor, zone verzi, iluminare, reclame și indicatoare);
- c) Restaurarea, consolidarea, protejarea și conservarea monumentelor istorice în conformitate cu prevederile Legii privind ocrotirea monumentelor nr. 1530-XII din 22.06.1993;
- d) Costuri pentru înzestrarea centrelor de informare turistică cu echipamentul necesar.

Totodată, s-a constatat că aceste acțiuni tipice nu acoperă întreaga gamă de necesități de finanțare pentru restabilirea, modernizarea și dezvoltarea atracțiilor și a infrastructurii turistice publice. Din acest motiv, această listă a acțiunilor necesare este suplimentată cu acțiuni menite să impulsioneze dezvoltarea echilibrată, inclusiv a subsectorului de cazare, crearea și dezvoltarea zonelor turistice, demarcarea rutelor turistice etc. după cum urmează:

A. Acțiuni legate de îmbunătățirea atracțiilor și infrastructurii turistice

- amenajarea turistică a zonelor verzi, a parcurilor și rezervațiilor prin soluții prietenoase mediului;
- reparația, amenajarea obiectivelor cultural-turistice;
- restaurarea, consolidarea, protejarea și conservarea monumentelor istorice (în conformitate cu prevederile Legii privind ocrotirea monumentelor nr. 1530-XII din 22.06.1993);
- demarcarea în teren a rutelor turistice, instalarea indicatoarelor turistice și a panourilor informative;
- reparația căilor de acces către obiectivele turistice (inclusiv infrastructurii aferente și a parcărilor auto);
- crearea, amenajarea, reparația capitală a unităților și spațiilor de cazare turistică;
- stimularea antreprenorilor pentru amenajarea pensiunilor turistice în mediul rural;
- crearea, amenajarea locațiilor, zonelor și stațiunilor turistice;
- crearea, amenajarea zonelor de odihnă, agrement, aventură în aer liber;
- amenajarea locurilor de popas pe drumurile naționale și internaționale (dotate cu parcări auto, mese/scaune, grupuri sanitare, instalații de colectare a deșeurilor, spații verzi, iluminare, indicatoare, după caz puncte de informare și comercializare);
- crearea, amenajarea, echiparea centrelor de vizitare, informare turistică și administrare a zonelor turistice;
- amenajarea pistelor pentru bicicliști;
- amenajarea muzeelor la destinație, inclusiv pentru funcția de informare și ghidare a vizitatorilor;
- crearea și amenajarea punctelor de vânzare a suvenirilor și obiectelor de artizanat în locuri cu aglomerație turistică.

B. Acțiuni soft

- asigurarea managementului eficient al proiectului la toate etapele de implementare;
- creșterea capacităților umane în industria turistică;
- formarea capacităților APL în administrarea atracțiilor și destinațiilor turistice din regiune;
- acțiuni de reciclare a personalului pentru managementul eficient al vizitatorilor în regiune;
- stimularea angajării în cadrul circuitelor turistice a artiștilor populari, a meșteșugarilor locali și a altor purtători de tradiții locale;
- clasificarea tuturor structurilor de cazare din regiune;
- dezvoltarea clusterelor în destinațiile turistice din regiune;

- stimularea implementării sistemelor de calitate în structurile de deservire a vizitatorilor;
- stimularea cooperării antreprenorilor pentru amenajarea unor trasee tematice comune (etnoculturale, vinicole, eco, agro, cognitive etc.) conectate la rețeaua regională;
- dezvoltarea logisticii de transport divers (auto, feroviar, naval, velo etc.) interconectat pentru asigurarea mobilității sporite a vizitatorilor în regiune;
- dezvoltarea colecțiilor muzeale și creșterea vizibilității acestora la destinație;
- elaborarea de studii de marketing și noi soluții de promovare turistică a regiunii;
- elaborarea și tirajarea brandului turistic al regiunii;
- elaborarea și răspândirea de materiale promoționale diverse despre atracțiile și destinațiile turistice ale regiunii;
- susținerea campaniilor de promovare a produselor turistice din destinațiile regiunii;
- susținerea acțiunilor eficiente de vizibilitate a atracțiilor, a traseelor și a structurilor turistice din regiune.

Drept **criterii de selectare a proiectelor**, se recomandă următoarele:

Proiectele trebuie:

- corespunderea cu legislația națională privind turismul, în strategiile sectoriale și regionale relevante;
- abordarea echilibrată și complexă a intervențiilor - să conțină minim 3 acțiuni din lista recomandată, inclusiv după caz și acțiuni soft;
- importanță regională, națională sau internațională a obiectelor amenajate, reparate, modernizate sau construite în cadrul proiectului;
- impactul regional dovedit prin includerea partenerilor din minim 3 localități asociate în una din zonele turistice sau pe un traseu turistic;
- amenajările, reparațiile, construcțiile sau modernizările din fonduri publice să fie executate doar pe obiecte și terenuri publice, inclusiv pentru dezvoltarea parteneriatelor public-private;
- acțiunile de amenajare turistică, reparații, construcții sau modernizări să fie însoțite după caz de studii de fezabilitate, fezabilitate, planuri de amenajare, proiecte tehnice și/sau avize conform legislației naționale (inclusiv conform acelor prevederi care țin de securitatea turiștilor);
- asigurarea pe o perioadă de 10 ani a proprietății, funcționalității, utilității și accesibilității publice a obiectelor amenajate, construite sau modernizate în cadrul proiectului;
- asigurarea de către beneficiar a durabilității investiției și întreținerii obiectivelor turistice amenajate, reparate, modernizate, construite în cadrul proiectului.

Criteriile de selectare trebuie să coreleze cu cerințele exprese din actele normative naționale și cerințele specifice ale finanțatorului (formulare-tip, angajamente pentru respectarea unor normative și convenții). În cazul atracțiilor turistice, aceste cerințe trebuie să respecte, după caz, normativele urbanistice, de mediu sau cele prescrise de convențiile internaționale de protecție a patrimoniului. Totodată, în cazul structurilor de cazare și alimentație publică, se vor respecta criteriile de clasificare a unităților turistice etc. În cazul spațiilor de agrement, se vor respecta, printre altele, și cerințele pentru asigurarea securității beneficiarilor etc.

10. SURSE POSIBILE DE FINANȚARE A SECTORULUI TURISTIC

Programul Regional Sectorial în domeniul turismului este proiectat pentru perioada de implementare 2017-2025. Astfel, sursele de finanțare prognozate sînt Fondul Național de Dezvoltare Regională, Fondul Ecologic Național, donatorii externi și interni atrași în cadrul proiectelor și inițiativelor actorilor implicați în dezvoltarea turismului în RD Centru.

Totodată, luînd în considerare ciclul proiectelor finanțate din FNDR, se prevăd două etape în dezvoltarea și finanțarea proiectelor din FNDR în domeniul turistic:

Etapa I: 2017-2020

- finanțarea din FNDR a proiectelor incluse în Documentul Unic de Program (DUP);
- adaptarea proiectelor regionale incluse în POR la exigențele altor donatori;
- stimularea inițiativelor de dezvoltare a proiectelor regionale în baza măsurilor și acțiunilor recomandate (inclusiv soft) în prezentul PRS pentru finanțarea de către donatorii interni și externi.

Etapa II: 2020-2025

- finanțarea FNDR stabilită pentru lista de proiecte regionale în baza noului Apel 2020-2023;
- stimularea inițiativelor și proiectelor regionale în baza Măsurilor și Acțiunilor recomandate, inclusiv soft, în PRS de turism și POR pentru finanțarea de către donatorii interni și externi.

Fondul Național pentru Dezvoltare Regională gestionat de Autoritatea națională responsabilă de dezvoltarea regională, fiind un compartiment dedicat al bugetului de stat, va finanța și monitoriza implementarea proiectelor și programelor de dezvoltare regională incluse în DUP. Acest document de program guvernamental este pe un termen scurt (3-4 ani), este elaborat în baza strategiilor de dezvoltare regională și planurilor operaționale regionale și include programele și proiectele prioritare de dezvoltare regională.

Pentru Etapa I a PRS (2017-2020), în DUP sînt deja incluse 5 proiecte de infrastructură pentru RD Centru:

#	Denumire proiect	Aplicant	Total, Lei	Din FNDR, Lei
1	Traseul turistic în 9 localități – crearea oportunităților de investire în turism	APL I Ulmu	11 097 026	11 097 026
2	Deschiderea traseului turistic (Vama Veche Lăpușna) prin restaurarea obiectelor de patrimoniu istoric, Conacul „Manuc-Bey” din or. Hîncești, Locația geto-dacică din s. Stolniceni	APL II Hîncești	23 500 000	23 500 000
3	Îmbunătățirea infrastructurii de turism de masă din regiunea Centru	APL II Nisporeni	67 123 021	44 979 601
4	Valorificarea potențialului turistic al regiunii de centru a RM - rn Strășeni, Călărași, Nisporeni și Ungheni	APL II Călărași	28 340 320	27 454 920
5	Construcția complexului Turistic Sportiv în satul Costești	APL I Costești	90 793 803	94 969 118

Aprobarea, promovarea și coordonarea la nivel național a obiectivului de dezvoltare regională, inclusiv pentru sectorul turistic este realizată de către Consiliul Național de Coordonare a Dezvoltării Regionale (CNCDR), care stabilește și monitorizează implementarea criteriilor, priorităților și procedurilor privind mijloacele financiare alocate din FNDR.

Alte surse posibile de finanțare:

- Administrațiile Publice Locale (APL), care pot planifica resurse proprii pentru dezvoltarea infrastructurii turistice publice din destinațiile RDC, inclusiv pentru cofinanțarea proiectelor atrase de alți actori ai dezvoltării locale (parteneri privați, ONG-uri etc.). Aceste surse pot fi utilizate pentru reabilitarea și modernizarea infrastructurii turistice, facilitarea asocierii partenerilor în destinații, organizarea unor campanii de promovare sau evenimente de promovare a atracțiilor turistice deținute de comunitățile locale;
- Fondul Ecologic Național (FEN), în special pentru proiecte de delimitare, amenajare și valorificare nondegradantă a zonelor naturale protejate și aplicarea celor mai bune practici eco-turistice;
- ONG-urile, care prin activitatea proprie de a atrage resurse financiare cooperează cu APL-urile, alte asociații ale antreprenorilor pentru implementarea unor acțiuni de amenajare și sporire a vizibilității turistice a unor spații istorice, monumente de cultură, refacerea unor elemente de infrastructură în interes public etc.

Inclusiv, donatori externi:

- Programele de cooperare a Guvernului Republicii Moldova cu donatori externi;
- Programele de dezvoltare ale UE (POC Ro-Md, POC în Bazinul Mării Negre, POC în Bazinul Dunărean etc);
- Ambasade străine acreditate la Chișinău;
- Programe disponibile autorităților locale.

De regulă, fiecare donator are un set de cerințe față de aplicanți, parteneriate, proceduri, acțiuni și limitări de bugete în general pentru o gamă largă de proiecte, inclusiv cele de turism (soft sau hard). Inițiativele sînt susținute în cadrul unor concursuri libere de proiecte în baza unor criterii clare.

11. MONITORIZARE ȘI EVALUARE

Programul Regional Sectorial în domeniul turismului va fi implementat în perioada 2017-2025. Monitorizarea și evaluarea va avea loc la nivelul prezentului PRS în turism și la nivelul proiectelor individuale.

ADR Centru va raporta despre proiectele finanțate din FNDR către Consiliul Regional de Dezvoltare și către Autoritatea națională de dezvoltare regională. Rapoartele trimestriale vor conține informații despre implementarea proiectelor. Rapoartele anuale prezentate Consiliului Regional vor releva progresul bazat pe indicatorii recomandați în vederea implementării PRS în turism și a Planului Operațional Regional.

Pentru raportarea și evaluarea rezultatelor acțiunilor se vor aplica, după caz, procedurile Fondului Național de Dezvoltare Regională și ale donatorilor externi și interni atrași în cadrul proiectelor și inițiativelor actorilor implicați în dezvoltarea turismului în RD Centru.

12. CONCLUZII ȘI SINTEZĂ

RD Centru are o serie de avantaje competitive care încurajează activitatea turistică cum ar fi: așezare geografică favorabilă în centrul țării, fiind la proximitate față de mun. Chișinău (care este cea mai mare piață turistică internă), mobilitatea mare a populației regiunii încurajată de prezența a 7 zone turistice consacrate cu o diversitate mare de monumente istorico-culturale de valoare națională, mănăstiri vechi amplasate relativ compact, rezervații naturale și arii protejate, multe resurse acvatice și forestiere pentru recreare care facilitează antreprenoriatul în domeniul ospitalității, muzeele funcționale repartizate relativ uniform, tradiții viti-vinicole cu branduri cunoscute, tradiții meșteșugărești bogate și diverse, precum și condiții climaterice favorabile balneo-turismului care asigură o diversitate bună de oferte și circuite turistice, un sector de cazare în creștere pentru turiștii proveniți în special din țările vecine și UE sau state dezvoltate. Pe lângă acestea, populația are în creștere un potențial de consum al serviciilor aferente turismului și călătoriilor.

Spre regret însă, diversificarea redusă a ofertelor turistice în regiune, dezechilibrele teritoriale în administrarea și promovarea ofertei turismului regional fac ca RDC să rămână încă o destinație apreciată de un număr limitat de turiști străini. În acest sens, există discrepanțe mari în accesibilitatea și calitatea unităților de cazare, în special a celor pentru turismul de masă; în același timp, sejurul turistic scurt rezultă în performanțe scăzute în turismul intern, în excursii și muzee. Zonele de odihnă sînt neamenajate conform rigorilor naționale, iar în raioanele regiunii are loc o dezvoltare dezechilibrată a industriei turistice; debalansarea calității ospitalității în diferite destinații cu o infrastructură insuficient dezvoltată pentru servicii de turism generează starea în care majoritatea covârșitoare a atracțiilor naturale rămîn nevalorificate turistic. Patrimoniul cultural este degradat și, în general, puțini vizitatori cunosc regiunea prin excursii. Aceasta se datorează inclusiv insuficienței de acțiuni pentru vizibilitatea turistică a regiunii în interior și exterior, insuficienței resurselor financiare pentru promovarea domeniului (cum ar fi: expoziții, materiale promoționale, susținere financiară a proiectelor din domeniu etc.), dar și capacității insuficiente pentru gestionarea sectorului turistic regional, situație ce determină faptul că ADR nu gestionează informația strategică despre sistemul turismului regional. Capacitățile de efectuare a analizei impactului sînt reduse, iar lipsa studiilor de fezabilitate relevante sectorului turistic regional generează o lipsă de proiecte ambițioase pentru competitivitatea regională și o cooperare redusă cu partenerii strategici, inclusiv cu specialiștii responsabili de turism în teritoriu. Migrarea sporită a cadrelor calificate în turism și deficitul brațelor de muncă calificată în sectorul HoReCa acutizează situația sectorului ospitalității în RDC. La fel, infrastructură conexă magistralelor rutiere nu este dotată în totalitate cu popasuri amenajate necesităților turiștilor, starea deplorabilă și nesigură a drumurilor de acces la majoritatea atracțiilor turistice și vizibilitatea redusă a majorității atracțiilor turistice pe drumurile regiunii (fără marcajele turistice corespunzătoare) făcînd din RD Centru o zonă destul de necunoscută.

Iată de ce actorii interesați propun să **dezvolte destinații turistice atractive și competitive în Regiunea Centru pentru sporirea calității vieții comunităților locale**, inclusiv prin următoarele obiective specifice:

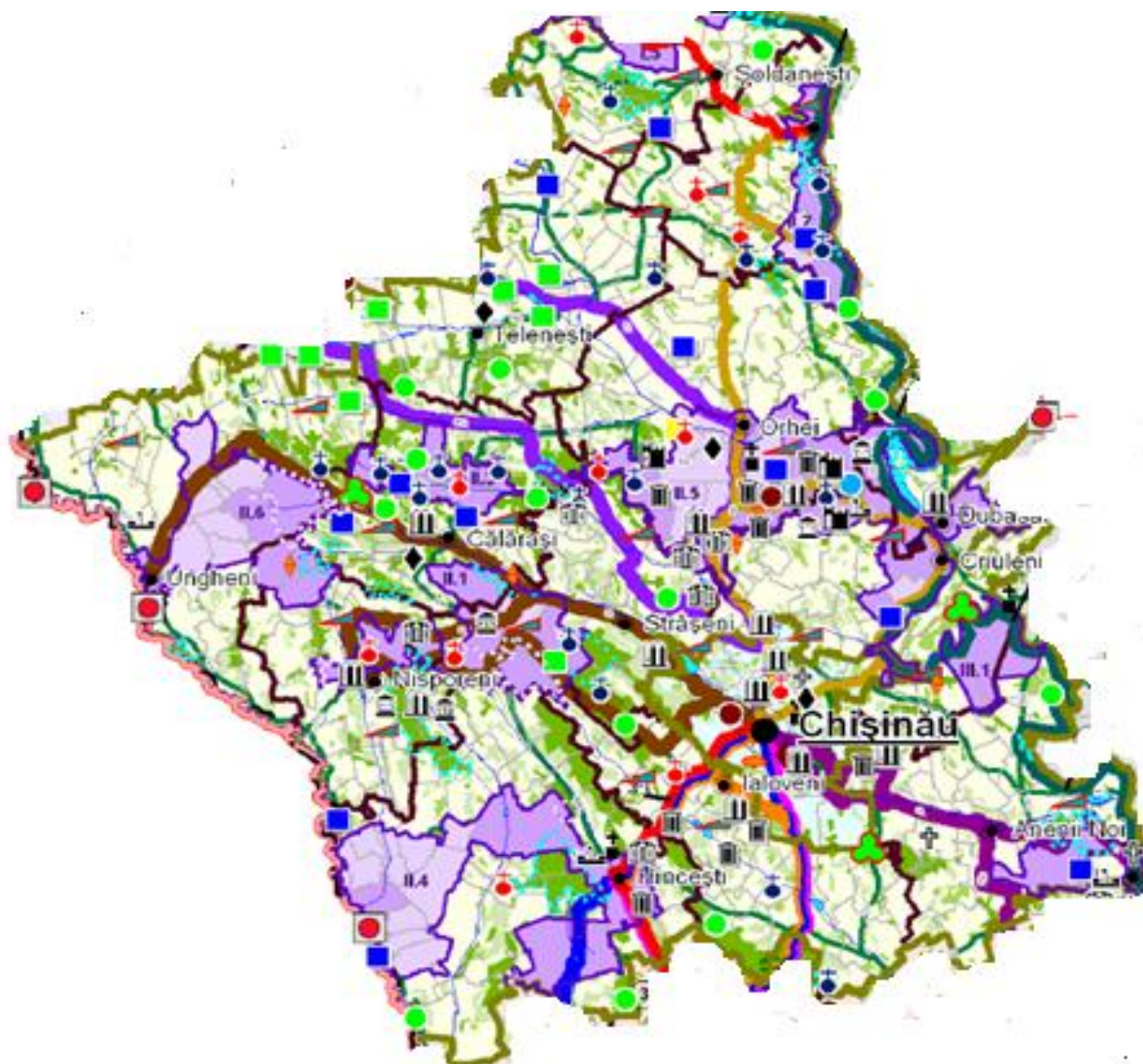
- 1) Valorificarea și promovarea patrimoniului turistic din RDC;
- 2) Dezvoltarea și amenajarea infrastructurii turistice;
- 3) Facilitarea asocierii în vederea dezvoltării destinațiilor turistice;
- 4) Dezvoltarea produselor turistice, îmbunătățirea marketingului destinațiilor și a sistemelor de vizibilitate turistică;
- 5) Dezvoltarea competențelor resurselor umane pentru industria turistică.

Acestea trebuie să fie atinse prin promovare insistentă și implementarea unui set de acțiuni și proiecte care pot asigura dezvoltarea echilibrată teritorial a sectorului spre beneficiul comunităților-gazdă și a oaspeților în RD Centru.

ANEXE

A. Concepte de proiecte posibile

B. Hărți ale zonelor turistice cu cea mai mare concentrație de obiective turistice.

C. Corelarea dintre Obiectivele specifice și Acțiunile recomandate de susținere a turismului în RD Centru

Obiective	Acțiuni recomandate
Valorificarea și promovarea patrimoniului turistic din RDC	• Delimitarea și amenajarea eco-turistică a ariilor naturale protejate și zonelor de protecție conform standardelor prietenoase mediului; • Restaurarea patrimoniului cultural și istoric și includerea lui în circuitul turistic; • Asigurarea accesului spre atracțiile turistice amenajate pentru vizite; • Dezvoltarea colecțiilor muzeale și creșterea vizibilității acestora la destinație; • Stimularea angajării în cadrul circuitelor turistice a artiștilor populari, meșteșugarilor locali și altor purtători de tradiții locale; • Amenajarea zonelor de agrement naționale, regionale, locale; • Elaborarea și răspândirea de materiale promoționale diverse cu atracțiile turistice ale regiunii.
Dezvoltarea și amenajarea infrastructurii turistice	• Instalarea marcajelor turistice, indicatoarelor rutiere, panourilor informative în preajma atracțiilor și de-a lungul traseelor turistice; • Clasificarea tuturor structurilor de cazare din RDC; • Stimularea implementării sistemelor de calitate în structurile de deservire a vizitatorilor; • Reparația și amenajarea taberelor pentru copii și ale altor structuri de cazare accesibile turistului de masă; • Stimularea antreprenorilor pentru amenajarea pensiunilor turistice în mediul rural; • Amenajarea locurilor de popas pe drumurile naționale și regionale; • Dezvoltarea logisticii de transport divers (auto, feroviar, naval, velo etc.) Interconectat pentru asigurarea mobilității sporite a vizitatorilor în RDC; • Reabilitarea infrastructurii turistice aferente parcurilor și bazinelor acvatice pentru agrement și sporturi de recreare; • Amenajarea pistelor pentru bicicliști.
Facilitarea asocierii în vederea dezvoltării destinațiilor	• Crearea unei rețele regionale de centre de informare turistică interconectate; • Dezvoltarea clusterelor în destinațiile turistice din RDC; • Stimularea cooperării antreprenorilor pentru amenajarea unor trasee tematice comune (etnoculturale, vinicole, eco, agro, cognitive, etc.) conectate la rețeaua regională; • Încurajarea parteneriatelor pentru amenajarea punctelor de vânzare a suvenirilor și obiectelor de artizanat.
Dezvoltarea produselor turistice, îmbunătățirea marketingului destinațiilor și a sistemelor de vizibilitate turistică	• Susținerea campaniilor de promovare a produselor turistice din destinațiile RDC; • Elaborarea de studii de marketing și noi soluții de promovare turistică a RDC; • Elaborarea și tirajarea brandului turistic al RDC; • Publicarea materialelor promoționale pentru destinațiile turistice regionale; • Susținerea acțiunilor eficiente de vizibilitate a atracțiilor, traseelor și structurilor turistice din RDC.
Dezvoltarea competențelor resurselor umane pentru industria turistică	• Formarea capacităților APL în administrarea atracțiilor și destinațiilor turistice din RDC; • Acțiuni de reciclare a personalului pentru managementul eficient al vizitatorilor în RDC.